

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

137. SZ.

SZERKESZTI

SZABÓ T. ATTILA

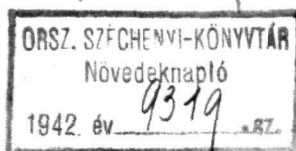
**SZÉLJEGYZETEK
EGY NÉPMŰVÉSZETÜNKRŐL SZÓLÓ
MUNKÁHOZ**

ÍRTA

DEBRECZENI LÁSZLÓ

**AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA
KOLOZSVÁR, 1942**

Különlenyomat
az ERDÉLYI MŰZEUM
1942. évi 1. számából

Széljegyzetek egy népművészetünkről szóló munkához*

E kiadvánnyal¹ itt nem azért foglalkozunk, mintha különösebbképpen megérdemelné. Hogy egy tudományos folyóirat nem adhat súlyt *Ortutay Gyula* munkájának azzal, hogy ismerteti, azt az első futólagos átforgatással megállapíthatja minden népművészettel foglalkozó. Mégis meg kell tennünk. Először azért, mert a *magyar nép* művészetével foglalkozik. Mint a szerző mondja: „Kétkötetes gyűjteményünk célját és módszereit tekintve keresztmetszet, a magyar nép művészkedő, díszítő hajlamait és alkotásait bemutató keresztmetszet.” Másodszor azért, mert a bevezető szöveget a szerző többször is „tanulmány”-nak nevezi (pld. az 5, 15, 40. l-on), tehát a tudományos értékelésre is igényt tart. Harmadszor pedig azért, mert a bevezetőben *Ortutay*, miután az anyag összekeresésének nehézségéről szól, azt mondja: „Úgy érzem mégis, hogy az így összeválogatott képanyag céljának megfelel s módunkban van e két kötetben a magyar nép művészi alkotó tehetségének az addigi leggazdagabb és legteljesebb képösszeállítását, korpusát átnyújtani.” Ezt a kijelentést annyira ellentétbenállónak találom a tőle felmutatott teljesítménnyel, valamint az eddigi népművészeti kutatások és kiadványok eredményeivel, hogy e munkával kapcsolatos észrevételeimet elhallgatni egyenesen bűn volna. Tehát a magyar nép művészetének ügye ez és a magyar néprajzi tudomány érdeke kívánja meg e munkával való foglalkozást. Ez indokolja azt is, hogy ez olyan részletességgel történik, amint alább következik. E sorok írója különösen is kötelezést érez e tekintetben, mert eddig elismerőleg nyilatkozott *Ortutay Gyula* munkásságáról, de itt most, sajnos, ellenkező tapasztalatokra kellett jutnia.

1.

Képeskönyvről lévén szó, az érdeklődés természetesen először a képanyagra esik; azt nézzük meg hamarabb s csak azután érdekel a szöveg. A kötetek alaposabb átnézése után is ugyancsak ebben a sorrendben me-

* A szerkesztő a cikk keletkezésére nézve az olvasó tájékoztatására a következőket jelenti ki: Mikor az itt széljegyzetezett munka kezébe került, maga készült írni e népművészetünkről szóló, mint az alábbiakból is látható, nem nagy lelkiismeretességgel összeállított munkáról. Örömmel lemondott azonban e feladatról akkor, amikor az élő erdélyi néprajzi anyag legjobb ismerője, *Debreczeni László* hajlandónak mutatkozott a munkához „értékelő” jegyzeteit hozzáfűzni. Az eredeti megállapodás szerint e széljegyzetek mindössze 4–5 lapra terjedtek volna. A munka tüzetes átnézése során azonban olyan dolgok derültek ki e „mű”-ről, amelyet a budapesti napisajtó lelkendezve üdvözölt és a Baumgarten-díj kuratóriuma is kitüntetett, mondom olyan dolgok, amelyek az írónak az előszóban munkája értékeségére vonatkozó igény-bejelentése és a valóságos érték közötti különbség miatt szükségessé tették a mű részletes bírálatát. A bírálat az átnézés során a munka értékét jóval meghaladó arányúvá növelte. Kellemetlen, de komoly tudományos feladat, hogy az apró részletekbe menve visszautasítsuk a néppel és éppen népünk művészetével való ilyen foglalkozást (A szerk.).

¹ *Ortutay Gyula: A magyar népművészet*. Két kötet (évszám és helymegjelölés nélkül). Franklin Társulat kiadása.

gyünk tehát az ismertetéssel. Az is természetes, hogy előbb az erdélyi kötet érdekel, mivel Erdélyt ismerjük jobban s az erdélyi anyagot tudjuk inkább ellenőrizni. Tehát az erdélyi kötetet nézzük át először.

Már az első képen (II. l.) egy egészen hihetetlennek tetsző képaláírási hiba fogad. Egészlapos kép alatt olvassuk ezt a szöveget: *Magyarvalkói templom*. A kép viszont a *körösfői templom*ot ábrázolja. Alig forgatunk tovább, újabb elírás, aztán ismét újabb s a kötet végéig egész sorozat. Lehetetlen, hogy mindez csupán sajtóhiba volna: most hát óvatosabban, de alaposabban kell megnéznünk e munkát. A kötet végén felsorakoztatott képmagyarázatokat is átnézzük: a szerző némely hibát kijavít, de legtöbbet nem. A javítást illetően lássuk mindjárt éppen az első képhez írottakat: „A körösfői (Kolozs vm.) templom. A magyarvalkói templom meghatározása képünkön szedési erratum, amit már nem volt módomban kiigazítani. A következő képen is közöljük más távlatból a körösfői híres templomot, hogy a zömökebb építésű kalotaszegi templomok egyikével, ilyen a magyarvalkói is, összevethessük.” — Nézetem szerint egy szedő semmiképpen sem szedhet olyan szöveget, különösen ilyen végzetes közelségű és egyezészű szöveget, amely nem volt benne az író kéziratában. Viszont azt a feltevést, hogy ide a valkói templom került volna, tehát hogy a képpel történt volna a tévedés, éppen a szerzőnek fentebbi magyarázata zárja ki: Mint mondja, azért közli még egyszer a körösfői templomot, hogy az a valkóihoz hasonlóan zömök hunyadival összevethető legyen. Lehetetlennek hiszem azt is, hogy ha valahol mégis előfordulna ilyen szedési hiba, ne lehetne azt a korrektúrában kijavítani. Szívesen felteszem, hogy a szerző távol volt, anyagát nem ő rendezte, nem ő adta nyomdába és a nyomtatást sem volt módjában ellenőrizni. De akkor viszont mire való e nyakatekert magyarázkodás? Hiszen különben is a szerzőtől kívánt összevetés az első kép alapján is éppen úgy elvégezhető, mint a másodikról. Különösen, ha ez a második kép nem is olyan nagyon „más” távlatból készült.

Ilyen bevezető és tapasztalat után azt hiszem, igen tanulságos lesz, ha egyszerűen sorjába vesszük az erdélyi kötet összes kifogásolható képaláírásait:

14. l.: a), c) *Templomi mennyezet díszítés (Kalotaszeg), b) a sepsiszentgyörgyi (Háromszék vm.) róm. kat. templom ajtaja*. — Az első ábrákból csak a felső sor két középső mintája mennyezet-minta, a többi ránézvést is karzatmellvédőről vagy padelőről való. Ezek közül a felsők Malonyay I., 80. l.-ről (75. ábra, felső sor), az alsók pedig a 66. l.-ről (40. ábra), ahol pontosan meg is vannak jelölve. A középső ábra a sepsiszentgyörgyi református templom ajtaját ábrázolja (fejjel lefelé fordítva!), amely ugyancsak helyes megjelöléssel szintén megtalálható Malonyaynál (II., 67. l. 50. ábra).²

30. l. — *Székelly kapu Türkösön*. A kapu egyszerű kiskapu és nem székelly kapu. Türkös pedig a *csángó* Hétfalú egyik részközsége.

33. l. — Ugyanaz az eset. *Székelly kiskapu-típusok* címen 3 rajz van itt Malonyayból átvéve (II. 148. l.); ezek közül a felső szintén *türkösi csángó* kaput ábrázol. Ez a kapu formájáról is azonnal megállapítható. Malonyay megmondja, melyik kapu honnan való, Ortutay nem s így a laikus, akinek a könyvet szánta, kénytelen elhinni neki, hogy székelly kapu-típust lát.

35. l. — *Csikménasági (Csík vm.) székelly-kapuk*. — A felső kép nem annyira székelly-kaput, mint egy házelt és szakállszáritót ábrázol, de legfőképpen nem csikménasági, hanem udvarhelyszéki faluból származik.

² Jobb felvételen Balogh Jolán is kiadta (L. Magyar Művészet X, 157.).

40. l. — *Udvarhelyi (Udvarhely vm.) székely-kapuk.* — A két között kapu közül egyik sem udvarhelyi, csak udvarhelyszéki.

54. l. — *Székely szobabelsők:* Az alsó képen: *Szentegyházassfalva (Udvarhely vm.).* — Nem szentegyházassfalvi szobabelső, hanem a székelyudvarhelyi ref. koll. múzeumának tűzhelye. Ugyanez más felvételen a könyv 272. lapján is látható, ahol már helyes aláírással szerepel. Egyébként a múzeumba nem is Szentegyházassfalváról került, hanem *Küsmödről* adta Bereczki Zsigmond, a híres fazakas. Szentegyházassfalva a megyének egészen más részébe esik és ott a kemencetípus is egészen más. Az aláírás nem véletlen elírás: Ortutay a képmagyarázatban is szentegyházassfalvinak mondja.

56. l. — *Kalotaszegi faragott és festett bútorok és cseréptartó.* — A „cseréptartó“ itt az alsó átrán látható fogas volna, de ilyen néven sehol sem ismeretes. Malonyay is fogas néven adja ki (I. 153. l. 221. ábra), cseréptartó már csak azért sem lehet, mert Erdélyben a tányért, kancsót, ha agyagból való sem nevezik egyszerűen „cserép“-nek. Az írt nevezet tehát mondvasínált és önkényes megjelölés.

62. l. — Felső kép: *faragott tálas 1763-ból (Szentegyházassfalú, Udvarhely vm.).* — Ez a tálas a székelyudvarhelyi ref. kollégium múzeumában van, rajta ilyen datálás nincs. Festett évszáma 1880, de az csak az akkori befestését jelzi. Az 1763-i évszám csak a mellette részben látszó s a 68. lapon külön is kiadott széken van meg, de ezt a tálasra átszarmaztatni nem lehet. A szék a süköi református papé volt, Szentegyházassfalú pedig a megyének egészen más részében van. — Alsó kép: *Derzsi-i festett láda.* — Alighanem székelyderzsi ládáról van szó, mert Derzsi nevű község Erdélyben nincsen. A hiba különben Malonyayból került, hol a XXIV. színes táblán ez a láda is látható s a képaláírás „Derzsi“-nek jelöli a lelőhelyet; ezt a hibát Malonyay a székelyderzsi unitárius templom képeinek aláírásában is elköveti (II. 56. l. 34. á.). Ortutaynál is megismétlődik a IX. táblán, amely Malonyay XXIV. táblájának átvétele.

65. l. — Alsó kép: *kalotaszegi festett láda* aláírással; itt egy torockói láda látható, ugyanaz, amely előbb, a 63. lapon más felvételen egészletes képen szerepel. Ez szintén elismert „erratum“, amelyet nem lehetett kijavítani. De ha ez tördelési hiba, akkor csakis cseréről lehetne szó. Am hol van az a kalotaszegi láda, amely ide volt szánva és miért került e torockói ládának a képe még egyszer a gyűjteménybe, ha már volt róla nagyobb és jobb kép is?

68. l. — *Karosszék 1763-ból (Sükő, Udvarhely vm.) és Kamaraasztal (Székelyudvarhely, Udvarhely vm.).* — Mindkét darab a székelyudvarhelyi ref. kollégium múzeumában van; az asztal nem Udvarhely városából került oda.

74. l. — Felső kép: *Székely faragó ember, magafaragta járommal.* — Itt az ember és viselete, a ház tornáca és a járom is kalotaszegi. Az alatta lévő képen már valódi székelyek vannak s a szerző onnan is észrevehette volna, hogy értesülésében valami hiba van. Amellett a székely és a kalotaszegi jármok között, mind méretezésben, mind formálásban lényeges különbségek vannak. Csak össze kell hasonlítani az ugyanazon lapon lévő, majd a szemközti képeken látható jármokat, valamint a XV. táblán lévő kalotaszegi és a XVIII. táblán látható székely jármokat: nem is kell néprajz-tudósnak lenni ahhoz, hogy a különbségeket azonnal felfedezzük.

77. l. — *Erdélyi faragott díszű ivócsanakok.* — Nem mind erdélyi, nem is mind faragott csanak. Kettő erdélyi, de az román.

84. l. — *Kalotaszegi sulyok.* — Ez nem sulyok, hanem mángorlófa, vagy lapicka. Az előtte és utána lévő lapokon láthatók sulykok is; eléggé különböznek ettől. A kép Malonyay könyvéből való (I. 186. l. 278. á.), ahol azonban az aláírás helyes.

94. l. — *Kalotaszegi kopjafák.* — A felső képen *székelyföldi* kopjafák láthatók, mégpedig az Erdővidékről.

96. l. — *Székely kopjafák.* — A felső második ábrán két román kereszt látható; ha székely temetőben volnának, akkor sem székelyek és nem jellemzők. Ez a kép Malonyay székely-kötetének 281. lapjáról való (422. á.), ahol egy másik hasonlóval, minden más jelzés nélkül „Köpec“ aláírással van közölve. Ez a tény azonban nem jelenti azt, hogy ezek okvetlenül székely kopjafák volnának. Pár lappal előbb, a 276. lapon (410. á.), ugyanilyen keresztet látunk „A bölöni oláh temető“ c. képen, de a szövegrészben (a 278. lapon) maga Malonyay is megmondja, hogy a kérdéses „kopjafák“ a *köpeci román temetőből* valók. A szerző tehát nem ismeri sem a forrását, sem a székely kopjafát. Különböznék ezek a sírjelzők már keresztformájuk miatt sem nevezhetők kopjafáknak. Az is köztudomású, hogy a protestánsok sohasem szoktak keresztalakat vágni a kopjafára, viszont a katolikusok sehol nem szoktak kopjafát állítani. Hogy a katolikus székelyek mit tesznek a sírhoz, azt a szemközti 97. lapon tisztán megsejlelheteti bárki.

133. l. — *Kecseti (Udvarhely vm.) népviselet.* — Itt kb. gyimesi csángókat látunk. Ehhez már magyarázat sem kell. Ortutay sem ad.

135. l. — *Kecseti (Udvarhely vm.) népviselet.* — Valami itt sincsen egészen rendjén. Ilyen női fejdísz Kecseten nem viselnek (lásd például a 134. lapon közölt leányt!), a kötény is gyanús. Ez vagy gyöngyösbokrétás hamisítás, vagy nem kecsetiesekről van szó. Hasonló az eset a 140. lapon is.

XVII. tábla. — *Székely mosófák.* — Ezeknek a „mosófák“-nak a neve Erdélyben mindenütt sulyok. A tábla Malonyayból való, hol ugyanez az aláírás van. Míg máshelyt Ortutay a helyes aláírást rosszra „igazítja“, itt a hibás aláírást viszont javítás nélkül veszi át.

147. l. — *Kalotaszegi szűrhimzés mintái.* — Itt kettős, sőt hármas tévedés van. A felső három ábra kalotaszegi szűréről való ugyan, de *nem himzés*, hanem színes *posztóráté*. Malonyay mint szűrészítést közli e mintákat (I. 50. l. 24–25. á.); ez ha nem is pontos meghatározás, de legalább nem tévedés. Az alsó ábrákon viszont székely szűcsimzések látunk. A baloldali, Malonyaynál mint homoródalmási bőrmellény díszítése van kiadva (II. 40. l. 14. á.) s hogy ez soha kalotaszegi szűrhimzés nem volt, azt Ortutay könyvének 156. lapján az egyik felsőrákosi asszonyon is megsejlelhetjük. Az alsó második mintacsoport is Malonyay székely-kötetéből való (40. l. 16. á.) és mint gyergyói minta van megjelölve; ugyancsak a XXXVIII. táblán is közöl egy hasonlót színes kivitelben, gyergyói megjelöléssel.

148. l. — *Székely szűrhimzés mintái.* — Nem „erratum“, mert a magyarázó szövegben is így van. Székely szűr pedig nincs. Nem is tudunk arról, hogy lett volna. E rajzok is Malonyayból valók (II. 41. l. 17. á.) s ott mint gyergyószentmiklósi szűcsimzések-et látjuk viszont, még a mester neve is olvasható. E minták különben nemcsak hogy nem székely szűrhimzések, de nem is valószínű, hogy ősi székely motívumok. Asztalos Sándor, vagy elődei bizonyára vándorlásaikból hozták magukkal máshonnan. Ez a kérdés még tüzetes megvizsgálásra vár.

XVIII. tábla. — *Székely járomfák, guzsalyvégek és lapító.* — Erdélyben lapító-nak általában a tésttagyúró és húsvágó deszkát nevezik. Ilyen ezen a táblán nincs, csak egy *sulyok*, ez azonban nem nevezhető lapítónak. De ez Malonyaynál is így van (XXXII. táblán).

160. l. — *Kalotaszegi varrottasok.* — A harmadik ábra szöttes. Malonyaynál is (XV. varrottas tábla, 17. sz.).

XX. tábla. — *Kalotaszegi női viselet és párta.* — Itt többek közt csak egy *pártás* leány van. De van piroseszimás, muszulyos és kendős nőalak is (nem

is egy) ezen a táblán. Ez is átvétel Malonyayból (I. VII. tb.), de ott a pártá valóban megtalálható. Ortutay megcsontította a képanyagot, de az aláírást erre való tekintet nélkül vette át.

XXIV. tábla. — *Kalotaszegi kozsókók és mejjrevalók*. — A képen csak bőrmeyjrevalók vannak és csak egy külön díszítésrajz való kozsókról. Ez a tábla is átvétel Malonyayból (IX a. tb.), hibás feliratóval egyútt. Ugyanez a hiba ismétlődik a XXV. táblán is, amely szintén Malonyayból való (IX/b. tb.).

203–204. l. — *Kalotaszegi csipke*. — Vagdalásos fehérhímzési kézimunkák alatt (egy kivétel van, de az meg éppen nem csipke) látjuk ezt az aláírást. E „csipkék“ Malonyayból való (I. 250–251. l. 380–381. á.); ott azonban a megjelölés helyes. A szerzőnek, úgy látszik, elég volt annyit tudnia, hogy a Malonyay anyagában ezek is benne voltak, az aláírásokat azután már a saját belátása szerint adta meg.

205. l. — *Hímzett párnahaj és vánkós (Torockó)*. — A kép felső részén lévő hímzés nem torockói, hanem kalotaszegi írásos munka.

213. l. — *Székely varottas-minták*. — Gyakorlatlanabb szem is észreveheti, hogy itt nem székely minták vannak. Ezek Malonyayban (II. 288. l. 370–371. á.) úgy vannak kiadva, mint „Székelyföldre került tót varrás (trenchésnyi munka)“. A minták szélén is olvasható a minták származása, de ezeket a széleket Ortutaynál már nem találjuk; különben Malonyay a szövegrészben is (a 234. lapon) jelzi e minták tót eredetét. A szerzőnek itt is elég volt annyit tudnia, hogy ezek az ábrák Malonyay székely-kötetében benne voltak.

216. l. — *Székely varrottások*. — Ezek a „székely“ varrottások hamisítatlan kalotaszegi írásosak a Malonyay első kötetéből (240. l. 366. á.; IV. tb. 2. sz.; IX. tb. 15. sz. és 242. l. 368. á.):

217. l. — A felső „Székely varrottas“ ugyancsak írásos a Malonyay kalotaszegi kötetéből (XI. tb. 6. sz.).

227. l. — *Székely varrottások*. — A felső ábra szőttes. Malonyaynál is. (I. köt. M — 47. alatt).

242. l. — *Székely varrottások*. — Ezek úri hímzések, a felső egyenesen divattervezés, a múlt század végéről (Malonyaynál I. M—81.).

245. l. — Felső kép: *Szőttes Torda-vármegyéből*. — Ha valóban torda-vármegyei ez a szőttes, akkor vajjon magyar-é? A képmagyarázatok közt még csak említés sincs erről az ábráról.

247–248. l. — Az első oldalon: *Székely festékesek (Csík vm.)*, a másodikon: *Régi csíki festékesek* az aláírás. A két szöveg nyilván össze van cserélve, mert inkább az első lapon levő képek festékesei mondhatók régieknek. De a sorrend a képmagyarázatok közt is ugyanaz, — hát mégsem szedési „erratum“. Egyébként a második lap alsó képével kapcsolatosan igazán elkelt volna valamilyes magyarázat is.

250. l. — a) *Férfiövek*, b) *nadrágszíjjak Torockó, Tordaaranyos és Torockószentgyörgy (Torda-Aranyos vm.)*. — A képmagyarázatban is így van, jöllehet Tordaaranyos nevű helység nincsen.

255. l. — a) *Kalotaszegi*, b) *borszéki (Csík vm.) tányérok*. — Bár a két felső kép Malonyayból való (I. 202. l. 315 á.) s bár ő 1800 tájáról valóknak mondja e tányérokat (317. l.), ezek mégsem tekinthetők kalotaszegi népművészetnek. Igen közeli a rokonságuk azokhoz a cseh gyártmányokhoz, amelyekkel az ócskavasszedők folytattak cserekereskedést Erdély északi részében. A „borszéki“ tányérokra elég annyit tudni, hogy az egyiknek pontos mása a Viski Károly Tiszafüredi cserépedények c. munkájában is szerepel (87. sz.) s inkább hihető, hogy nem Viski téved, mert e tányérok már stílusuknál fogva sem lehetnek székelyek.

258. l. — *Székely cserépkorsók.* — Nem korsók, hanem fazekak; Malonyay is ilyen néven adta ki (XXXI. tb.) e képeket. Székely voltukról is csak annyit tudunk, hogy a sepsiszentgyörgyi múzeumban vannak.

262. l. — *Székely cserépkorsók.* — Tizenegy edény közül csak az első korsó, a többi pedig *bokálykancsó*; Malonyay is „bokálok és kancsók“ néven adja (XXX. tb.).

264. l. — *Székely korsó az 1675-ös évszámmal.* — A képmagyarázatban már nem székely, hanem habánkorsó s minthogy valóban habán-munka is, nem székely, csak székelyföldi lelet. Maga a Cserey-család nem volt közszékely család s így könnyen érthető e korsó útja. A szerző megjegyzi, hogy: „Korsónk különben éppúgy tárgyalható lenne a magasabb társadalmi osztályok iparművészeti anyagában is.“ Csakis ott tárgyalható.

265. l. — *Székely cserepek.* — Cserepen a székely ember a tetőfedő cserepet, virágcserepet vagy eltört cserépedény darabjait érti; az ép edényt, mint már írtam is, Erdélyben „cserép“ néven nem nevezik. Egyébként az itt közölt edények székely volta sem teljesen bizonyos minden darabnál. Malonyay is csak úgy adja közre, mint „székelyföldi“ cserépedényeket (II. 200. l.). Hasonló az eset a 268. és 270. lapon közölt edények egyrészével is, melyeket Malonyay szintén csak „székelyföldi“ jelzéssel (210. l. 339. á. és 201. l. 336. á.) adott közre.

272. l. — Alsó kép: *Székely szobabelső cserépkályhával és rosttal.* — Erdélyben a csempéből rakott kemencét kályhának sohasem hívták; kályhának — legalábbis vagy 300 éve, — valójában magát a csempét nevezték, de falun csak kemence-cserép ennek is a neve. E „cserepkályhá“-nak a neve viszont nálunk cserepes és nem is melegítésre, hanem mint az ősi vesszőgogán utóda, a füstben elszálló szikrák lefogására szolgál. Csak mellékesen jegyezzük meg itt, hogy a sütőrostnak semmi olyan különös népművészeti jelentősége nincs, — ha csak nem valami eredeti kovácsmunka, — amiért szükséges volna felhívni rá a figyelmet.

273—274. l. — *Székely kályhacsempék.* — Itt, valamint a 276. és 277. lapon is, több esetben a székely népművészettől teljesen idegen szellemű anyagot találunk. Malonyay — igen helyesen — ezeket is csak mint *Székelyföldről való* anyagot adja közre (206. l. 337/d á.; 203. l. 337/a á.; 202. l. 337. á.; és 207. l. 337/e á. — a sorrend Ortutay közlése szerint).

275. l. — Felső kép: *Székely kályhacsempé.* — Nem csempé, hanem csempépréslő forma (a székelyudvarhelyi múzeumban). Ilyen formákkal készültek például az 54. lapon közölt cserepesek csempéi is. Alsó kép: Kalotaszegi kályhacsempé. A magyarázat szerint a szerző tulajdonában. Szász munka, legfeljebb kalotaszegi árustól vásárolta.

278—279. l. — *Székely bábsütőformák.* — Ezek a „székely“ bábsütőformák Malonyay *kalotaszegi* kötetének 25. lapjáról valók (1. á.), ahol meg, mint Bánffyhungyadról való régi „mézes-pogácsa“-minták szerepelnek. Minthogy Ortutaynak Malonyay a forrása, inkább hiszünk Malonyaynak, bár ezeket a formákat sem tartjuk feltétlenül népi készítésűeknek.

Ime tehát, kiderül, hogy a színes táblákkal együtt a kerekszámban véve 290 lap képanyagot tartalmazó könyvben csak egyszerű átnézéssel is, csupán a képek aláírásaiban hatvanhárom hiba fedezhető fel. E hibamennyiségből a szerző mindössze kettőt igyekszik igazolni. A felsorolt hibák összesen ötvennégy lapon fordulnak elő, ami azt jelenti, hogy a kötet képanyagának egyhatedrészébe teljesen megbízhatatlan. Ez a tény viszont azt is jelenti, hogy a könyv általában is megbízhatatlan. Ilyen nagy hibaarány után már egyáltalán nem lehetünk biztosak abban, hogy ahol „bogártelki ház“-at, „ülkei

kapu“t, „csikesatószege szobabelső“-t, „magyarvistai viselet“-et, vagy „torockói cserépedények“-et, stb. olvasunk, ott valóban azt is kapunk, amit a szerző mond. Mindíg készen kell lennünk arra az eshetőségre, hogy aki a megnevezett falvak valamelyikében otthon van, nem ismeri el magáénak a nekik tulajdonított anyagot. Ezek után azt hiszem, talán már ennyiből is megérthető, hogy miért nem tartom őszintének s elfogadhatónak az olyan erratum-magyarázatokat, amilyenekkel Ortutay a felsorolt hibáknak egy igen kis töredékét igazolni próbálja.

Ezzel az erratum-sorozattal kapcsolatosan már itt megjegyezhetünk egy másik meglepő tanulságot is. A felsorolt hibák egyik-másikának természetéből³ az tűnik ki, hogy a szerző még Malonyay Dezsőnek idestova 35 esztendő művét sem ismeri eléggé ahhoz, hogy komoly igényű könyvet írhatna a magyar népművészetről. Azt sem hallgathatjuk el, hogy a felsorolt hibák között mintegy huszonnyolc olyan természetű — és nem egy vaskos — tévedés van,⁴ amelynek fele is bőségesen elég ahhoz, hogy valaki mégcsak másodéves néprajzos se lehessen.

Am ez csak a második kötet „eredmény“-e. Könnyen érhet olyan vád, hogy szándékosan vettük azt a kötetet, amelybe valamilyen okból valóban több sajnálatos hiba került a kelletténél. Ezért fussuk át röviden az első kötetet is, mert, sajnos, onnan is szolgálhatunk hasonló esetekkel.

Igy. pl. ahol bujáki szoba (Nógrád vm.) van írva, ott a hátrább közölt viseleti képek alapján is boldogi (Pest vm.) szobát sejtünk (88. l. alsó kép); kalocsai leány néven mást, talán szakmári (Pest vm.) menyecskét találunk (168. l.); a két hosszuhetényi (Baranya vm.) viseletkép közül (159. és 160. l.) az utóbbi képen alighanem más falu viseletéről, alkalmasint egerágyról (Baranya vm.) van szó; a bihari szűr debreceninek van feltüntetve (222. l.), a hollókői jelzésű képen dunántúli kb. tolnamegyei házat és viseletet láthatunk (260. l.), ugyan is köztudomású, hogy a két vidék nagyon közel esik egymáshoz: délmagyarországi (?) párnaciha néven nagykun hímzés fordul elő (307. l.); hódmezővásárhelyi aranyhímzés néven teljesen idegen hímzést — talán trencsénit tót ingujjat — kapunk (308. l.) s bár a szerző a képmagyarázatban még idézőjelbe is teszi az aranyhímzés szót és „a térkitöltésnek és ritmizálásnak különösen szép példájá“-ról beszél, itt aranyhímzésről szó sincs; a dunántúli lepedőszél úgy szerepel, mint délmagyarországi terítővég (324. l.); a kapúvári (Sopron vm.) minta gömörinek van kiadva (325. l.). A zalai kancsók (349. l. alsó kép), mint somogyiak, a győri tálak, mint hódmezővásárhelyiek (352. l. alsó kép) szerepelnek stb.

Különösen sok a zavar a nők körül. Amíg csupán az egyszerű „viselet“ megjelölést kapjuk, addig legfeljebb csak a helymegjelölésekkel van baj. De mihielyt közelebbi megjelölést akar a szerző, máris egész sor újabb hiba kerül. Főleg a lányok és a menyecskék viseletének összezavarása gyakori. Így pl. 161. lap alsó képen a három nőalak közül csak kettő leány, a harmadik menyecske; a 168. lap leánya sem lány: a 180. és 181. lapon is van egy-egy menyecske; a 182. lap felső képen viszont az egyik menyecske — leány; a 186. lap palóc leánya is menyecske, hasonlóképpen a 188. lap felső képen szereplő örhalmi leányok fejrevalója is mást gyanítat, mint amit a szerző mond. Ez utóbbi esetben különösen érdekelne az is, hogy ez a viselet miért különbözik az 184. 196. és 208. lapon közölt örhalmi viseletektől? Ezt mi

* A 96., 147., 148., 203., 204., 213., 258., 278. és 279. lapok hibái.

* A 11., 14., 30., 33., 54., 62., 74., 84., 94., 96., 133., 147., 148., 203—204., 205., 213., 216., 217., 227., 242., 250., 258., 262., 264., 265., 268., 270., 272., 273—74., 275., 276 —77., 278—79. lapokon és a IX. és XVIII. táblán.

nem tudjuk, a szerző pedig a képmagyarázatokban sem ad felvilágosítást; az pedig nem valószínű, hogy a 190. lapon közölt hasonló őrhalmi viselethez írt képmagyarázat, mely szerint „megfigyelhetni a viselet törvényszerű szabályozottságát s egyben egyéni eltéréseit: a paraszti »divat« lehetőségeit“, elég világos és érthető volna ahhoz, hogy az avatatlan is rájöjjön, miről is van szó tulajdonképpen. A 177. lapon a szerző egyenesen felhívja figyelmünket a táncoló palóc leányok fejviseletére. Főlöszlegesen igyekezet: a fejkötők anúgy is kiáltanak.

A kifejezés-kincessel mindenképpen baj van ebben a kötetben is. A mán-gorlófa itt is sulyok (119. l.); a hímzőkeret „hímzés tábla“ nevezetet kap (263. l. alsó kép); a buszáki hímzések, mint szőttések vannak kiadva (274. l.), igaz, hogy a képmagyarázatban már hímzés van írva, de ott meg arról nincs szó, hogy a képen valóban szerepel némi szőttés is. A vagdalásos minták itt már subrikálás néven fordulnak elő (a 280., 283., 329. és 331. lapon). nyilván azért, mert a forrásban, Malonyaynál is így olvasható. A 243. lapon (felső kép) szűrhimzés van bemutatva bőrködmőnről (!!); a kép eredetije múzeumi anyag, vajjon ott is hibás volna a meghatározás? Különben a szűrvirág, szűcsvirág, szűrhimzés, szűr minta nevezetek között a szerző semminemű megkülönböztetést nem tesz (244–253. l.). A XXXIII. táblán négy ábrában hímzett jegykendőket mutat be a szerző, holott csak kettő hímzés, de egyik sem kendő, csupán a díszítése, míg a másik kettő recemunka. A 296. lapon viszont recét mutat be csipke néven, hasonlóképpen a 301–302. lapon is, zárjelbe pedig odateszi, mint másik nevet, hogy „gabócák“. De ez a másik elnevezés a valóságos csipkéknél is szerepel (297–300. és 303. l.) s így most már nem tudjuk, hogy melyik igazán a gabóca; a zavar eredetét azonban nem nehéz megtalálni a Malonyay IV. kötetében. A 335. lapon meg palóc recemunkát közöl és a képmagyarázatban csipkeverésről beszél, ami azonban nincs vonatkozásban a képen látható darab csipkéjével s amit legfeljebb az igazol, hogy a képen valóban nincs szó recéről, hanem egy, részben színesen hímzett vagdalásosról.

De talán a legjellemzőbb példa mégis a 262. lapon látható „csipkeverés“, amely állítólag kiskunhalasi volna s a melyre a szerző a képmagyarázatban szintén azt mondja, hogy a képen „jól megfigyelhető a munkatechnika“ — vagyis hogy „erratum“-ról itt szó sincs. De nincs szó sajnos, csipkéről és csipkeverésről sem, mert itt egy egészen másféle kézimunkát látunk munkálatban. A következő lapon készen is láthatunk egy ilyen kézimunkát „Halasi csipke“ aláírással, de ez vert csipkének semmiként sem mondható, nem is szólva arról, hogy semmi köze a magyar népművészethez. A „csipkeverés“ című képet különben a kolozsvári Wagons Lits Cook idegenforgalmi és menetjegy-iroda kirakatában is láthatjuk mostanában — ugyanazzal az aláírással, mint Ortutaynál. A szerző tehát ezt így kapta s minden vizsgálat és kritika nélkül használta fel a neki beküldött anyagot. Vagy pedig: nem ismeri a technikát, amelyről beszél.

A kerámiai anyagban a XXX. táblán tizenhárom „korsó“ közül legfeljebb három, a XXXI. táblán kilenc közül legfeljebb négy olyan kancsó van, amely habán — vagyis inkább habános — munkának mondható. A 375. lapon közölt kisméretű, mozsárforma, inkább fűszertartó féle edény, hogy miért lisztcsőbődön, arra aligha fogunk megfelelő választ kapni.

Felületességre vallanak az olyan hibák, ahol nincs meg a képen az, amit az írás jelez. A „párták és főkötők“ c. képen (212. l.) főkötő nem látható; a zsinóros kissubán (240. l.) nem található zsinór; a „Tiszafüredi cserépedények: miskák és egy boroskancsó“ aláírású ábrán (358. l.) nem található a boros-

kancsó; a 350. lapon nem látjuk a butykosokat, a 351. lapon pedig a korsókat, stb. stb.

Bár teljességre éppen nem törekedtünk itt, mégis elég tekintélyes csokor gyűlt e hibákból; akik jobban ismerik a „Csonkahaza“ területeit és anyagát, lényegesen többet fognak találni belőlük. A szerző viszont itt is alig nehányat igazít helyre. A képaláírási hibáknak mindkét kötetben való ily nagy száma mégsem lehet pusztán véletlen. Ennyi „tördelési“ és „szedési erratum“ lehetetlen egy olyan komolyigényű műben, amelynek szerzője ismeri az anyagot, amivel dolgozik, tudja azt, mit akar és lelkiismeretesen utána is néz munkájának.

A képaláírási hibákkal kapcsolatosan szólunk kell arról, hogy sajtóhibajegyzék sehol sincs a két kötetben. Ami korrekció történik, azt a képekhez külön készült magyarázatokban kapjuk. Ebben azután a szerző egészen újfajta hibaigazítási módszert kezdeményezett. A második kötet 65. lapján lévő alsó kép aláírási hibáját — ahol t. i. egy torockói láda fordul elő, kalotaszegi névre — javítván (a 289. lapon) így folytatja: „Ugyancsak itt helyesbíték egy elsőkötetbeli képtördelési hibát, amit az ottani jegyzetanyagban már ki nem igazíhattam. A 279. l-on közölt felső kép természetesen — az aláírás is mutatja — tördelési tévedés, különben is kalotaszegi anyag.“ A kérdéses kép aláírása: „Hímzett ingváll“, tehát textiliáról van szó. Tálts legyen az, akinek megfordul a fejében, hogy egy első kötetben s a hímzések között előforduló hibának kiigazítását a második kötet butoranyagának egyik hibájával kapcsolatosan lehet megtalálni! Mellesleg: laikusnak a jelzett aláírás vajmi keveset fog mondani, mivel Ortutay annyi lehetetlenséget hitet el vele, hogy eszébe sem jut meggondolni, hogy itt ne ingvállat nézzen; arra pedig, hogy ez a különben is elég kicsi méretben és homályosan nyomott minta kalotaszegi is lehetne s hogy azt a Malonyay első kötetének 43. l-ról is kerülhetett a somogyi hímzések közé, ki merné gondolni? Miután pedig Ortutay az előbbi megigazítást leírta, így végzi: „Ez egy-két jelentéktelen hiba kiigazítására tán egy újabb kiadásban, reméljük, még adódik alkalom.“ Eszerint már most bele kell nyugodnunk, hogy a reménybeli második kiadásban is csak ez „egy-két jelentéktelen“ hibát nem fogjuk viszontlátni. Mert semmiképpen sem gondolhatjuk, hogy mindaz a hiba, amit fentebb felsoroltunk, befogható volna e túlságosan is könnyednek tűnő jellemzés keretébe.

Bármily szokatlanul nagy is a számuk, mi azonban mégis túltesszük magunkat a képaláírási hibákon. Feltételezhető, hogy valamely oknál fogva valóban előadódik ennyi végzetes elírási tévedés egy munkában. Attól még a munka maga, módszereiben is, következtetéseiben is lehet igen kitűnő s tartalmazhat igen nagy értékeket és főleg lehet nagyon becsületes munka. Ennyiben tehát minden eddigi következtetésünk és ítéletünk, lehet igen elhamarkodott előlegezés. Lássuk hát, hogy mit találunk ezután?

Azonban, mielőtt továbbmennénk, meg kell jegyeznünk, hogy a következőkben már csakis a második kötetrel fogunk foglalkozni s az elsőre csak utalásokat teszünk. Erre szorít a tér híjja is, de főleg az a tény, hogy a „Csonkahaza“ területén kevésbé vagyunk járatosak s így ebben azokat tartjuk illetékeseknek, akik otthon vannak a Királyhágón túl eső népművészeti csoportok világában. Reméljük, hogy ugyanazon indokokból, mint amelyekből mi tesszük, ők is elvégzik a maguk részét.

2.

Az erdélyi kötet átnézése után azonnal feltűnik a Malonyay-féle képanyag túltengése. Érdekelne tehát, hogy mégis milyen arányban merített Malonyayból a szerző? Tudományos igényű munkáról lévén szó, erről bizo-

nyára pontos kimutatást is kapunk a kötet végén. A képek forrásainak felsorolása előtt azonban csak ennyit olvashatunk idevonatkozólag: „A szerző-megjelölés nélkül szereplő képek részben Malonyay: A magyar nép művészete c. művéből, valamint a Franklin-Társulat klisétarából valók”. Ebből tehát nem lehet megtudni semmi pontosat. Az első kötet bevezetőjében a képanyagot illetően viszont ezt az utalást kapjuk: „A kötetek képanyagát részben Malonyay Dezső ötkötetes, nagy népszerűségnek örvendett művéből válogattam össze, részben a legkülönbözőbb gyűjteményekből, magánosoktól kellett összekeresnem, hogy csak a viszonylagos teljességet is elérjem, hogy a hézagok ne legyenek megbocsáthatatlanok. Malonyay öt kötetéből a legszigorúbb rostálással igyekeztem kiválogatni a jó anyagot, a rajzolt ábrák közül a legmegfelelebbeket. Így bizony az öt vaskos kötet adta anyag eléggé leolvadt, holott a rendelkezésre álló alap mégis csak ez volt. (Természetesen ezért néhol meg kellett bocsátanom egy-egy gyengébb ábrának is.)” És itt már nem is fontos többé a hiányzó kimutatás: itt meg kell állni, mert most már egyébről és egy egyszerű hiánynál sokkal többről van szó.

Még ha nem is volnának az eddigi tapasztalataink s a Malonyayval kapcsolatosan leszűrt tanulságaink, a két munka előzetes egybevetése után ez a magyarázkodás akkor is megdöbbenítő volna. A pontos vizsgálathoz azonban mégis csak meg kell tudni bármi fáradsággal, hogy mennyi is hát az a „részben” és az az „alap”, amelyet a szerző, egyéb híjján, Malonyayból kényszerült felhasználni. Nincs más hátra: a képanyagból egy kis statisztikát kell rögtönözve összeállítanunk.

Az erdélyi anyagot bemutató kötetben összesen 679 önállónak⁵ számító fekete kép található és 32 színes tábla 149 önállóan vehető ábrával. Tehát a kötet képanyagának ábraszáma összesen: nyolcszázhuszonnyolc.⁶

A fekete képekből ötszázhármat azonosíthatunk a Malonyay anyagával; 282 ábra a kalotaszegi kötetből, 221 pedig a Székelyföldet és Toroczkót tárgyaló kötetből való. A harminckét színes tábla közül a Malonyay pontosan harminckettő, tehát mind a száznegyvenkilenc színes ábra. Ilyenformán Ortutay a második kötet 828 ábrája közül hatszázötvenkettőt vett Malonyay művéből — vagyis a könyvnek közel négyötöd részét! Az átvétel tehát nem „részben”, hanem legnagyobb részben történt. Itt szemlélhetünk egy olyan építményt, amelynek szinte négyötöd része „alap”-ból áll. Az első kötetben valamivel jobb lehet az arány.

⁵ Egy ábrának számítottuk, ahol több kisebb tárgy vagy rajz van együtt (pld.: kapatisztítók, sulykok, diótörők, orsókarikák, fejfák, stb.), ha különállanak is egymástól. Ugyancsak egy ábrának vettük az olyan képeket is, ahol egy tárgynak több nézete van megrajzolva (a színes táblák egyes bútorrajzainál), esetleg több részlete van csoportosítva (a székelykapu-díszítéseknél), valamint az egymásba rajzolt és külön nem választható tárgyak képcsoportját (a színes kalotaszegi mejjrevalók esetében). Külön ábráknak vettük az egy oldalon csoportosított kancsókat, tányérokat, tojásokat, bábformákat, stb. Elismerjük, hogy az adott végszám nem a legpontosabb. Ez adódhat abból, hogy a kimutatás rögtönzött munka és adódhat az ábracsoportosításokból is. Az aránymegállapításokra azonban ez nem lényeges, mert a tényezők ugyanazok mindkét oldalon, tehát az arányt nem befolyásolják. Különb, ha minden egyes ábrácskát külön vennénk a keresendő arányszám az Ortutay rövására lényegesen rosszabb lenne, mert éppen a Malonyay-féle anyagban fordulnak elő az ábracsoportosítások.

⁶ A fekete képek a szerző anyagcsoportosítása szerint így oszlanak meg: építkezés: 64; szobabelső, bútor: 48; fafaragás, szarúdísztés 59; viselet: 52; szőttes, hímzés, bőrmunka: 370; cserepesmunka, mézesbáb, tojáshím: 86 ábra. A színes képek megoszlása pedig ez: építkezés: 12; bútor: 50; faragás, festés: 33; viselet: 15; hímzés: 7; cserép, tojás: 32 ábra.

Az itt levonható végső következtetés megértésére és a szerző fentebbi magyarázatának illusztrálására vegyünk ide néhány adatot a Malonyay munkájából is. A két első, Erdélyt tárgyaló kötetében Malonyay csak a tartalomjegyzék felsorolása alapján is 403 fekete képet, 26 színes és egy fekete műtáblát, 18 varrottas táblát, a Székelyföldről, a csángó Hétfaluról és Torockóról pedig 223 fekete képet, 57 színes táblát, és 20 varrottas táblát, tehát összesen: 626 fekete képet, 83 színes és egy fekete műtáblát és 38 varrottas táblát adott ki. De tudni kell, hogy igen sok esetben egy aláírás felett több különböző ábra is szerepel, s a tartalomjegyzék csak a képaláírások száma szerint sorolja fel a képeket. Tudni kell azt is, hogy a varrottas táblákon a kalotaszegi kötetben átlag 12–16, a székely kötetben átlag 6–8 ábra található; nem is beszélve arról, hogy a színes táblák ábraszáma is mennyire rug. Tehát, ha csak képszámmal mérjük is a munkát, könnyen megállapítható, hogy az „alap” lényegesen több, mint maga az új munka, amely csak „jobb híján” kényszerült azt felhasználni. Az sem érdektelen, hogy mit mutat meg egy-két részletösszehasonlítás a számok tükrében. Malonyay csak a kalotaszegi kötetében és csupán a vonatkozó szöveg keretében is jóval több képet ad pl. az építészetről, mint Ortutay mindkét kötete az egész magyar népi építkezésről. A templomról írt fejezetben 42 fekete képet és 3 színes táblát, a házról stb. szóló fejezetben pedig (a butort nem számítjuk) mintegy 160 képet és 3 színes táblát, összesen tehát kétszáznál több fekete képet és hat műtáblát találunk Malonyaynál. Ismételjük: csak a szöveg keretében, mert a kötet egyéb részeiben még számos az építészeti vonatkozású kép. Ezzel szemben Ortutay összesen 133 képen és 6 táblán intézi el az egész magyar népi építkezést.

Szóljunk még a hímezésekről. A szerző azt igyekszik éreztetni, hogy a leolvadt Malonyay hiányosságainak kipótlása neki nehéz munkájába került. A hímezéseknél például a valóság az, hogy a leközlött 368 ábrából a saját „gyűjtése” összesen — kilenc.⁷ Mindenesetre egy e fajta munka értékét nem az ilyen számadatok mutatják meg, de erről majd később még szó lesz.

Itt tehát valójában ez történt: amíg Ortutay Gyula bizonyos finom célzással a szavak közt lebecsülte a Malonyay művét, a másik oldalon nem átalotta egyszerűen és alaposan kihasználni. A Malonyay Dezső műve rossz, mert egy szigorúbb rostálás már annyira leolvasztotta, hogy „bizony” az így támadt hézagot népművészetünk ismertetésében még sok fáradtság és összehúzó után is, csak viszonylagosan és csak egy-egy gyengébb ábra elnézésével lehet helyrehozni. Az itt rejlő ellentmondás az, hogy Malonyay művének mégis csak kell érnie valamit, mert mint látható, nélküle nem is lehetett volna könyvet írni a magyar népművészetéről. Sőt Ortutay mintegy szemrehányással illeti Malonyayt, hogy csak annyi „jó anyag”-a volt, mint amennyit ő ki tudott válogatni. De egyben mellébeszél, hogy senki se vegye észre, mennyi az, amit ő felhasznál. Nem gondoljuk, hogy ez valami nagyon lojális eljárás volna azzal szemben, akit munkánk negyötöd részében kellett igénybevennünk. Ha a Malonyay műve ilyen gyenge képe a magyar nép művészetének és csak „örvendett” a népszerűségnek, miért folyamodott mégis Ortutay inkább ehhez a rossz képmáshoz, amikor még itt található szerte az országban a kép eredetije, az igazi magyar népművészet maga? Hiszen nem kell nagy „összefoglaló” műveket írni, ha nincs hozzá kellő anyag. De ha másképpen nem tehetett, akkor nagyon is jellemzőnek kell ítélnünk azt, hogy

⁷ A 158 (2 ábra), 159 (2 ábra), 164 (1 ábra), 205 (1 ábra), 206 (1 ábra), 208 (1 ábra) és a 234 (1 ábra) l.

míg Ortutay, munkájának különböző részeiben mindenkinek megköszön valamit, a Malonyay emlékének semmivel sem adózik, habár maga is kényszerül elismerni, hogy „a rendelkezésre álló alap mágis csak ez volt“. Ez teljesen méltó ahhoz a misztifikációhoz, ami a felhasznált anyag pontos feltüntetésének elkerülésére történik.

De van még más oldala is ennek a résznek. A Malonyayból felhasznált 352 fekete hímzésábra sorrendi közlése a misztifikációnak egy másfajta módjáról tesz tanuságot. Először is: az ábrák a legteljesebben össze-vissza vannak keverve; megesik, hogy ami Malonyaynál egy táblán van, azt Ortutay több lapra szórta szét, következésképpen, az Ortutaynál egy lapon látható ábrákat Malonyayban a legkülönbözőbb táblákon, vagy szöveglapokon lehet megtalálni.⁸ De meg lehet találni! Valami nagy rendszert Malonyayban sem kapunk, de egy 35 évvel később megjelenő munkától már elvártnók, hogy ha a régi sorrendet megváltóztatja, annak legalább legyen rendszerezési oka. Ilyenről azonban itt szó sincs. Annak már nem is tulajdonítok jelentőséget, hogy egy-néhány ábra fejfel lefelé, meg oldalra fektetve van lenyomtatva. S mindez még csak a kisebbik dolog ebben a felhasználási módszerben.

Ugyanis a Malonyay köteteiben az egyes táblákon lévő hímzésábrák külön számozással vannak ellátva és a tábla alján e számozás szerint vannak az eredethelyek felsorolva. Most e számozásokat igen csekély kivétellel mind lefaragták. Elégedjünk meg annyival, hogy ez valamely esztétikai indokból, vagy pedig csupán azért történt, mert Ortutay fölöslegesnek tartotta az eredethelyek jelzését s így a jelzőszámokra sem volt már szükség. Minden esetre, ez az eljárás az ábrák összekeverését lényegesen könnyebbé tette.^{9a} Sajnos azonban, hogy ezekkel az operációkkal nem egy esetben a képek is megcsonkultak. Több mintánál az oldalát vagy tetejét kellett a számmal együtt levágni s így többé nincs értéke; ezeket a kliséket komoly igényű munkába többé felhasználni már nem lehet. Legalább harminc ilyen csonkítási eset van a 352 ábra között.⁹ A legsúlyosabb esete a faragesálásnak az, amely a 213. lapon között mintákkal történt. A képaláírási hibák felsorolásában már elmondtuk, hogy ezek idegen eredetű minták. A rajzoló fel is írta mindkét minta szélére, „Tót leányok munkája Trencsénből“, illetőleg „Trencsényi tót leányok munkája“ s Malonyay ennek megfelelő aláírással is adta ki. A kliséfaragó buzgalom ezeket a jelzéseket is eltüntette s így a képek elvesztették hitelességüket. És miután Ortutay úgy adja ki őket, mint „székely“ varottasokat, egyenes szóval nem mondhatunk mást, minthogy itt egyszerű eredet-hamisítás történt.

A hitelességgel kapcsolatosan azt sem hallgathatjuk el, hogy a Malonyayból átvett rajzok és színes képek jórészen a rajzoló szignaturák szintén eltűntek. Névszerint Juhász Árpádnak, Malonyay legjobb rajzoló-munkatár-

⁸ Sok lenne minden lap anyagát idehozni, de néhány példa is elegendő: Ortutay 156. l.-jának öt ábráját Malonyay 247 (378e. á.), 244 (372. á.), 242 (370. á.), 244 (373. á.) és 240 (364. á.) l.-ján találhatjuk meg. A 192. l. öt ábráját a IX. tábla 1. sz., II. tb. 13. sz. V. tb. 11. sz., II. tb. 20. sz. és az I. tb. 16. sz. alatt találhatjuk, A 237. l. három ábrája a II. kötet XLI. tb. 4. sz., majd M—106. és M—103. alatt találhatók. Ahol az ábrák egy tábláról vannak egyazon oldalra téve, ott is a sorrend általában fel van forgatva. Pld.: A 166. l. három ábrája Malonyay I. kötetének X. tábláján a 8., 5. és 2. szám alatt található. A 228. l. öt ábrája Malonyay II. kötetében A—10., A—15., A—14., A—9. és A—16. alatt láthatók.

^{9a} Így faragták le a 34. lap alsó képét is (Malonyay II, 157.).

⁹ A 171, 172, 178, 180, 181 és 199. lap ábrái között kellő példányt láthatjuk e csonkításoknak,

sának rajzai sinylik meg ezt a szerzőjogi csonkítást.¹⁰ Így teheti meg azután Ortutay Gyula, hogy amint általában is lekicsinyli a művet, aképpen itt is, a legjobb magyar rajzoló egyikének munkáiról csak mint aféle „vázlatos rajzok”-ról nyilatkozzék a 33. lap képeihez írott magyarázatában.

Ennyit okvetlen el kellett mondanunk a „csekély” Malonyay-anyag felhasználásának technikájáról.

3.

A kíváncsiság természetesen most már tovább hajtja a felcsigázott s egyben a szörszálhasogatást is nagyon kedvelő embert: hogy állunk a fennmaradó egyötöd rész képanyagával?

A második kötet végén adott forrás-felsorolás jelmagyarázata alapján elkészítettem az Ortutay által, mint ő mondja, „nehéz munká”-val gyűjtött képanyagnak e kötetre vonatkozó táblázatát is. Eszerint a Malonyayból vett anyagon kívüleső képek száma itt százhatvanhét volna. Ha a kettőt összeadjuk — 652+167 — az eredmény: 819; különbözet a 828-ig: 9. Csakhogy a táblázatból az is kitűnik, hogy egyik-másik kép két forrásban is szerepel. Így pl. a 152. l. teljes egészében van felvéve a Fotófilmnél is, a Magyar Filmirodánál is. Mivel ezen a lapon két kép van, a táblázatba négy egység került, holott az igazság az, hogy vagy csak egyik fényképezte mindkét képet, vagy pedig az egyiket a Fotófilm, a másikat a M. F. I. s a táblázatból két egységet mindenképpen törölni kell. Ugyanez az eset a 75. és a 152. lap képeivel és a 67. lap felső képével is. Igen tanulságos a 243. lap esete. Szerepel a Néprajzi Múzeum, azután pedig a Vámszer Géza szolgáltatta anyagban is, valójában pedig Malonyayból van véve s mivel négy ábra van ezen a lapon, a táblázatból mindjárt nyolc egységet kell törölni. Malonyayból vett anyag van még a Magyar Filmirodánál feltüntetett 172. l-on (három ábra), a Néprajzi Múzeumnál feltüntetett 91. (három ábra) és 276. l-on (a felső ábra) is. Egy sajtóhiba is megállapítható; a Néprajzi Múzeum anyagában szereplő 46/a. jelzés nyilván a 146. l-on lévő alsó képre vonatkozik. Ilyenformán az adott felsorolás húsztíz egységgel esőkken s az Ortutay-féle gyűjtés 150-re olvad; összeadva a Malonyay-féle ábrák számával (652+150) különbözet a 828-ig: 26.

A fennmaradó különbözet nyomozása során pedig a következő megállapításokra juthattunk: nyolc kép esetében kétségtelenül sajtóhibáról van szó, tízenyolc kép pedig kimaradt a forrás-felsorolásból. A sajtóhibákból hetet talán sikerült behelyettesítenünk, egyet viszont nem;¹¹ a tízenyolc gazdátlan képpel¹² kapcsolatosan pedig csak azt mondhatjuk, hogy a szerző itt valakinek, vagy valakiknek az anyagát megnevezés nélkül használta fel. Hogy éppen ezek a képek volnának a „Franklin-Társulat klisé-tára” címszó alá sorozhatók, azt mégis csak bizonyítani kellene; nézetünk szerint ebből a forrásból

¹⁰ A 32—33. l-on, amely rajzok Malonyay II. kötetének 144 (202—203. á.), 145 (206. és 209. á.), 146 (212. á.) és 148 (218. á.) l-on találhatók meg. Azután: Ortutay II. tb. — Malonyay II. köt. XII. tb.; O. XIII. tb. — M. II/XXV. tb.; O. XIV. tb. — M. II/XXVI. tb.; O. XVII. tb. — M. II/XXXII. tb.; O. XVIII. tb. — M. II/XXXIII. tb.; O. 258. old. — M. II/XXXI. tb. és O. 260. old. — M. II/XXVIII. tb.

¹¹ Helyesbíthető sajtóhibák: a M. F. I. anyagában 172. l. helyett 272; a Népr. Múz. anyagában 91. helyett 90 (két ábra) és ugyanott a 243. l. helyett 245 (három ábra). A fennmaradó egy hiba a Vámszer Géza anyagában szereplő 243. l. helyére esik.

¹² A következő lapokról: 68a, 74a, 100 (3. kép), 118 (2. kép), 128 2. kép), 144f, 234a, 246 (1 kép), 247 (2 kép), 248 (2 kép), 266 (1 kép) és 267 (1 kép). Az egyes számok mellett látható betűk az Ortutay jelzése alapján alsó, illetőleg felső képet jelentenek.

alighanem csakis a Malonyay-féle dúcok származnak. De még ha a Franklin-tól származnának is a kérdéses képek, egy olyan nagy üzem klisé-tára bizonyára elég rendezett ahhoz, hogy a kliséanyag képszerzői megtudhatók legyenek, mivel a szerzői jogok védelme feltétlenül megkívánja egy ilyen nyilván tartás vezetését.

Vannak még az Ortutay forrásmutatójának egyéb hibái is. Pl. a 69. l. felső ábrája egészen biztosan nem Kováts István (székelyudvarhelyi fényképész) anyaga, mint ahogy a mutatóból következtetnünk kell. Viszont egészen bizonyos, hogy a 68. és 74. l.-on lévő és a mutatóban nem található képeket Kováts István vette fel.¹³ Ilyenformán ismét csak odajutunk, hogy a látszólag egybevágó adatok helyességében is kételkednünk kell. Hiszen egyáltalán nem bizonyos, hogy pl. a 65. l. alsó képe, vagy a 94. l. felső képe oda tartozik, ahol a szerző írja. Mint ahogy nem is tartozik egyik sem oda. A 65. l. alsó képe az ismert „tördelési” hiba folytán már nem lehet az Erdődy Mihály fényképe; a 94. l. felső képét — bár itt lehet, hogy tévedek — szintén a Kováts István felvételének tartom.

Ezek után megállapítható: a valójában 176 ábrát kitevő Ortutay-féle képanyag vizsgálatakor csak a mutatóban ötvenkét különböző természetű hibát észlelhetünk; ez Ortutay anyagának szinte egyharmadát teszi. A mutató tehát csaknem egészében használhatatlan. Megint egy pont, amely már egymagában elegendő ahhoz, hogy egy kiadvány hitele megrendüljön. Mert — ismét csak ezt kell mondanunk — ahol ekkora a hibaarány, ott már minden kétséges lehet.

S ha most valaki eredményeim téves voltát ki tudná mutatni, az csak még jobban megerősítené következtetésemet; belegabalyodik, aki itt rendet próbál teremteni. Különben is a kérdés lényege az, hogy vajjon a mi feladatunk-e, hogy a hibák kikutatásával foglalkozzunk. Azután pedig ilyen körülmények között vajjon lehet-e a közönségtől annyi türelmet elvárni bármiféle szerzőnek is, hogy ha munkájában ennyi hiba van, mindegyre keresgélje, találgassa, próbálgassa és elnézze őket?

4.

Az eddigiekből megtanultuk Ortutay Gyula tudományos pontosságát és tudományos etikáját, nézzük most már tudományos szigorúságát is. Amint már idéztük, Ortutay azt mondja, hogy a kötetek képanyagát válogatta, sőt mi több „a legszigorúbb rostálással” válogatta össze. Malonyayból „a jó anyagot, a rajzolt ábrák közül a legmegfelelőbbeket” választotta ki, és a további anyaggyűjtés is nehéz munkájába került.

Válogatáson magam azt értem, hogy bizonyos dolgokat valamely cél, elv, szándék, vagy kíváncsi alapján a többi hasonló dolgok közül különveszünk. Ha tehát a magyar népművészet bemutatása a cél s viszont pedig ha ezt a célkitűzést az tette szükségessé, „hogy a népi műveltségünk egyik legszebb és legszínesebb tartományát a nemzet színe elé bocsássuk: hadd ismerjük meg a nép művészetén keresztül is a magyar alkotó tehetség művészi hajlamait”, akkor bizonyára az összes szempontok és megfontolások ennek a célnak és ennek a szükségességnek fognak megfelelni, mikor a szerző a kíváncsi anyagot összeválogatja. Ortutay Gyulának más lehet a felfogása, mert már a képaláírási hibák felsorolásakor egész különleges ízelítőt kaptunk a „szigorú válogatás” módszeréből.

Az idézett célkitűzésnek első, legfőbb kíváncsi volna, hogy a bemu-

¹³ A 246—47. l. négy képét Vámszer Géza fényképezte.

tatott anyag feltétlenül magyar legyen. Ezzel szemben Ortutay összeszed — minden indokolás nélkül — tót hímzéseket (I. 308. l., II. 213. l.),¹⁴ román ivócsanakokat (II. 77. l.), román sírkeresztek (II. 96. l.), szász kályhacsempek (II. 275/a, 276/a.), német takácsszövéseket (I. 266. és 319. l.) és egyéb nem magyar jellegű darabokat (I. 237/a : ködmön, 306/a : törülközővég, II. 245/f : szőttes, stb.); ezek mind kiválóan alkalmasak arra, hogy rajtuk keresztül a magyar alkotó tehetség művészi hajlamai megismerhetők legyenek. A második legfőbb kíváncsi az volna, hogy ez az anyag feltétlenül népi legyen. De ezzel sem vagyunk szerencsésebbek. A templomi mennyezetek általában sem igen tartoznak a népi alkotások közé, de különösen nem az a vistai (II. 13. l.) s az utána következő lapon lévő templomi festett táblák, amelyek — egy padrészlet kivételével — mind a Szászkezdőrlő Kolozsvárra származott céhbéli asztalos (scrinarius), Umling Lőrinc munkái. Nem népi munka az ugyanott lévő ajtó sem; dr. Balogh Jolán ezt például, mint renesszánsz emléket adta ki. Itt legfeljebb arról lehet szó, hogy ezek a képek a népnek hagyományos művészeti igényét bizonyítják. A Cserey-korsóról (264. l.) már elmondtam véleményemet, de vannak nem népi eredetű munkák a II. köt. 265. és 270. lapján közölt edények között, s ugyancsak inkább iparművészeti tárgyak az I. köt. XXVIII—XXIX. és következő tábláin közölt habán vagy habános edények is. Nem vehető népművészet számba a II. köt. 274. és 276—77. lapján közölt csempék nagyrésze sem. Nézetem szerint nem ivódtak át a népművészetbe az I. köt. 100—103. lapján látható barokk és rokokó stílusú székek, a 109. lapon lévő hasonló jellegű tükörrámák s még néhány effajta faragvány. A hímzések közt is akadnak olyanok, amelyek teljesen „úri“ munkák, mintájukban is, készítésükben is (II : 129. l. középső empire minta, a 237, 241 és a 242. lap alsó, XVIII. századi mintái). Bár eléggé gyakori, nem népi anyag az I. köt. 280, 283. lapján somogyi, a 329 és 331. lapján pedig gömöri „subrikálás“ néven közölt s a II. kötet 243—44 lapján viszont „székely varrottas“ címmel szereplő „kakasos“, illetőleg „madaras“ mintájú vagdalásos kézimunka sem. Népi műveltségünk szép és színes tartományát tehát ezek sem lehetnek hivatva bemutatni.

Más hasonló és nem lényegtelen gyengéje ennek a szigorú válogatásnak az, hogy bekerült olyan anyag is, amelynek egyrésze a nép próbálkozásának még éretlen születtje a még meg nem értett felsőbb stílusban, más része pedig már dekadens elem a népkultúrában. Az első jó példák: az I. kötet 91. lapján lévő alsó festett és esztergált díszekkel ékített láda, a 93. lapon lévő rokokós faragású ládarészlet, a XVIII—XX. táblán közölt s az ezekhez hasonló empire szellemű „szűr minták“, valamint a II. kötet 96. lapján látható középső kopjafa, amely esztergált másod-neoklasszicista elemeivel már elég messze esik a népművészet fogalmától. A dekadencia példáit a II. kötet 56—57. lapján lévő butorokban szemlélhetjük legjobban. Sem forma, sem szerkezet, sem díszítés, sem a technika nem beszél itt valami nagyon fényes alkotó tehetségről.

Bátran elmaradhattak volna azután az I. kötet 355, 356. (középső kép) és 357. (jobb felső és alsó kép) lapján, valamint a II. kötet 271. lapján látható és egészben vagy részben zavaros stílusú edényeket ábrázoló képek is. Ezeken már a XIX. század tudálékoskodó szellemének káros befolyása látszik. Effajta termékek a II. kötet XI. tábláján látható butorok egyrésze is (a jobb oldali részen); ezeket Vízahányó Sándor székelyudvarhelyi (lásd Malonyay

¹⁴ Bizonyos fokig ide tartoznak a „somogyi“ néven kiadott Buzsák-, Varjaskér-, Tótszentpál somogy megyei újszláv település hímzései és ruhadarabjai is a 272—74. és 276—79. lapokról, valamint a XXI. és XXII. tábláról.

II/XXII. tb.) népieskedő asztalosmester gyártotta sorozatban a század elején. A himzések közül csak az I. kötet „halasi csipkéjé“-t említem; azután pedig ugyanott a 316. lap alsó képén látható mintákat, valamint a II. kötet 242. lapjának felső ábráját. Valamennyi jellegzetes városi műtervezés. Úgy hiszem, ezekből sem ismerhetők meg igazán a magyar nép művészi hajlamai.

A vizsgálatnak eddigvaló részéből ez a tétel következik: A szerző vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon enyhén válogatott, vagy pedig nem érzi pontosan a magyar népművészet igazi lényegét.

Az itt felsorolt „válogatott“ anyag túlnyomó részben Malonyay „jó anyag“-ából való, de ez mentségére nem, csakis terhére szolgálhat Ortutaynak. Alább megmondom, miért; most még a „szigorú“ megrostálásnak egy másik bizonyítékát kell megmutatnom. Ortutay nem egy olyan képet, amely Malonyaynál — bizonyára nem szándékkal — kétszer is szerepel, szintén kétszer ad ki. Teljesen azonosak (csak a klisé más) a 160. lap második ábrája és a 183. lap második ábrája (Malonyay I. köt. 246. l. 5. á. és VI/8. sz.); ugyanazon minta látható kissé más nagyságban a 157 l. 2. ábráján, mint a 193. l. 4. ábráján (Malonyay I. 247. l. 4. á. és II/19. sz.). Igen lényegtelen változással azonos a 155. l. 3. ábrán lévő kalotaszegi és a 216. l. 1. ábráján látható „székely“ varrottas is (Malonyay I. köt. 240. l. 365. á. és 366. á.). A XXVII. színes tábla felső mintája látható, de fényképfelvételben a 241. l. alsó ábráján is (Malonyay II. köt. XXXVII. tb. és M—80.). Ennél az esetben Ortutay meg is tetézi a dolgot azzal, hogy a színes tábla képét feketében és kisebb méretben a 234. lapon (felső ábra) harmadszor is közli. Ugyancsak általa produkált hasonló eset a IX. színes táblán lévő felső ábrának feketében és kisebb méretben való másodszori kiadása is a 62. lapon (Malonyay II. köt. XXIV. tb.). A szigorú „válogatás“-ról tanúskodnak még a 210. l. 1.; a 218. l. 4., 220. l. 3—5., a 224. l. 5; és a 231. l. 2. ábráján lévő ú, n, „kakastaréjos“ minták, amelyekből¹⁵ teljesen fölösleges itt egyszerre ennyi változat. Ugyanez az eset a 225. l. 2., 3., 5. és a 228. l. 2. 3., és 5. ábrájával, amelyek¹⁶ ha más-más darabról is, de ugyanazt a mintát mutatják, nem is szólva arról, hogy az utolsó négy ábra mosódottsága miatt sem ér semmit. Egymástól lényegtelenül különböző mintákat találhatunk még a 222, 223 és 230. l.-on négyet, a 223. és 225. l.-on négyet, továbbá a 218. és 227. l.-on is kettőt. Mindez a sokkal tágabb keretekben dolgozó Malonyaynál sem indokolt, de Ortutaynál, aki tudományos igénnyel oly magasztos célt tűzött maga elé, aki arról beszél, hogy az anyag nagysága számolatlan köteteket igényelne s akinek minden szigorú válogatása mellett is annyi mindenre nem jutott hely, annál kevésbbé indokolt. Egyáltalán: itt már odajutottunk a megállapítással, hogy *tervszerű válogatásról szó sem volt ennél a munkánál. Legjobb indulattal is csak ötletszerű, de nagyon felületes összekapkodásnak minősíthetjük ezt az „összeválogatás“-t.*

Ortutaynak e tudományos szigora természetesen a sajátgyűjtésű anyagában is érvényesül, de meglehetősen más, mondhatni „korszerű“ formában. Itt legelőször is az tűnik szembe, hogy egész sor képen mondva csinált műbeállításokat találunk. Ilyenek a 45, 46, 47. l.-on között szobabelsők, amelyekben az emberek nem a maguk életét élik, hanem díszbeöltözve kirakatot tartanak az idegennek. A 74. lap ünneplős faragó-székelyei is a fényképezőgép számára buzgólkodnak. A 151, 152, 153. l.-on is teljes ünneplőben s mert

¹⁵ Malonyay: II. köt. 252. l. felső á., M—42, M—41. M—44 (fordítva), M—40, M—39 és B—17.

¹⁶ Malonyay: II. köt. M—46 (fordítva), M—52, M—51, M—48 (fordítva), A—15, A—14. és A—16.

hatásosabb, hát a tiszta szobában fonnak és varrnak a nép egyszerű leányai és asszonyai. A 272. l.-on se kalácstészta, se keneketés, se munkakötény, se kész sütet, se igyekezet: a kürtöskalács mégis vígan sül a roston; idillikusan piritgatják az egyetlen tekerest, a család mosolyogva nézi, mint egy csodát s a nagyleánynak semmi dolga nincsen. Fogalma sincs az efféle munkáról annak, aki ezt — ha már idokolással is, de bizonyára ezért a beállításért — ideszerkesztette. Ugyanilyen negédes képet látunk a 280. lapon is „Erdélyi tojásfestés” címen. A ház asszonya székel csepeszben, ünneplősen, a tiszta-terítésű asztalon alig valami festőkészület, a szoba itt is a tiszta szoba. A székelő nagyasszony mellett, mert csakis úrinő lehet, pártás kalotaszegi leány. Két dolgot szeretnék a szerzőtől megkérdezni: hogyan kerülnek így egy fedél alá csiki asszony és kalotaszegi leány és hol viselnek tojásfestés-kor is gyöngyös pártát a kalotaszegi leányok? De hátha ő sem tudja. Lehet, hogy: Erdélyben. Effajta képekkel gazdagon dicsekedhet a munka első kötete is. Ott is ünneplőben fonnak, hímeznek a képen (257—261. l.); ott is találunk mondvascsinált beállítást, amelyen teljes ünneplőben fest a pingáló-asszony; ott is láthatunk negédeskedést (90. l.), ősi naivságú idillt (163. l.) s tanúi lehetünk olyan enyelgésnek, amely falun nem szokás, de még városban sem a fényképezőgép előtt (88. l. felső kép). Található „kimondott” *szexepil*-felvétel (187. l. alsó kép) s mindenkinek tetejébe megtudjuk, hogy Mezőkövesden a betlehemes játékot nyáridőben és szabadtéri előadásban szokták eljátszani (a 202 lapon).

A szerző tehát egész sorát adja a nép életét és művészetét hamisan mutató képeknek. Mindez tehető egy idegenforgalmi munkában, bár szerintünk ott is helytelen dolog, de semmiként nem tehető egy komolyabb igényű könyvben. A szerző ugyan mindkét kötetében mondja, hogy előtte az ünneplők bemutatása volt a cél, de itt nem erről van szó! A népművészet mégsem kirakat, nem idill és nem mondvascsináltság s ennyit egy néprajztudosnak okvetlenül tudnia kell.

Másik effajta hamisítás a népművészet bemutatásában a beoláztatás. A 127. és 151. l.-on kedves, vidéken lakó értelmiségi ismerőseinket látjuk viszont; a 129. és 130. l.-on pedig kolozsvári úri társaság tagjait fedezzük fel, mint „népművészet”-et. Ilyen szigorú válogatás eredménye a 131. lap képe, ahol az arc is, a fehér cipő is alaposan „árulkodik” arról, hogy nem nép van a viseletben s hogy a szerző megint csak kritika nélkül dolgozott. A 280. lap képéről már megemlékeztem, de meglehetősen gyanakodásrakészítő a 133. lap „kecseti népviselet”-e is, ahol egyébként a női alak ruhája csángónak is eléggé „kiforratlan”. Mi minderről azt gondoljuk, joggal elvárható, hogy a népviseletben valóban nép is legyen, vagyis, hogy a népen mutassák be azt, amiben ő él s ami, sajnos, kizárólag csak az övé. Különösen, ha éppen arról van szó, hogy a „szegény” átrostált Malonyay megbocsáthatatlan hézagait kell kipótolni.

5.

Következnék a szerző tudományos hozzáértésének és módszereinek vizsgálata. Erre nézve már az eddig tárgyaltakból is sok minden kiderengett. Hiszen csak a képaláírási hibák felsorolásakor is kitűnt Ortutaynak nem egy járatlansága. Csipke, rece, subrikálás, vagdalás: az mind egy nála. Csipkeverés, himzés, sulyok vagy mángorlófa, korsó vagy fazék, szűrhimzés vagy szücsimzés, székelő vagy kalotaszegi munka? — Az is mindegy. És valójában tájékozatlanságot takar az is, ha egy szakmunkában ilyen „velős” meghatározásokat kapunk, hogy: „népviselet”, „varrottas”, „pász-

torok" (csikós, gulyás, kanász, juhász, vagy csak határpásztor?) stb. Ez kényelmi szempontból is kellemes módszer, csak hogy az olvasó kíváncsiságát csak megbocsáthatatlan hézagossággal tudja kielégíteni. Az avatatlan ma már mégis csak pontosabban szertné tudni pld. az írásos, fonott-öltéses, vagdalásos vagy pedig szálöltéses munkák mibenlétét. S honnan tudhatná meg, ha nem egy olyan munkából, amely technikák szerint tárgyalja a népművészetet? Hát még milyen kíváncsi lehet egy idegen — s ha még hozzá néprajzos is? Egyáltalán nem mondhatjuk, hogy a szerzőnek ilyen aggodalmait lettek volna. A munka legalább is csak „saját szempontjairól“ tesz tanúságot.

Azonban mindez lényegtelen: a szerző hozzáértéséről igazán a képmagyarázatok beszélnek. Itt jutottunk el feladatunk legnehezebb részéhez, mert sajnos nem tudunk mindent részletesen sorravenni, hiszen ábrákkal illusztrált harmadik errata-kötetet kellene szerkesztenünk az Ortutay munkájához. Még egészen futólagosan is legalább újabb hatvan példát kellene felsorolnunk. Így csak rámutatásokat tehetünk.

A kalotaszegi templomépítéssel kapcsolatosan dr. Balogh Ilonára hivatkozva azt mondja, hogy „az erdélyi fatoronyépítészeti stílus nemcsak a maga szűkebb területén, de távolabb is érvényesítette hatását“. Magam sem azt nem tudom, hogy ez a hatás itt, a szűkebb területen hol és miben érvényesült, sem azt, hogy merre vannak azok a távolabbi területek. Mert külön erdélyi fatoronyépítészeti stílusról ma már nem beszélhetünk. Mintahogy a „kalotaszegi“ árkádos, négyfiatornyos toronysisakok is csak egy máshonnan való kisugárzás emlékei; a kialakulás nem Erdélyben ment végbe és itt ez a típus nem is lépte át a Maros vonalát.

Érdekesebb az, amit a kalotaszegi házzal kapcsolatosan olvasunk. A 17. lapon közölt házakon „nemzetiségi (oláh) kapcsolat“-okat vél felfedezni. Nyilván azért, mert itt láthatunk egyetlen ősi ház s emiatt Ortutay azokat a svájci-ormozatos házakat tartja igazán kalotaszegieknek, amelyekből — talán, mint valami felfedezést — egész sorozatot közöl. Ezeknél az újfajta házaknál azután sok a szép magyarázat is. A 15. l-on közölt bogártelki példánál azt adja Bátky Zsigmond szájába, hogy ez a keleti magyar ház (!), holott ez az új típus legfeljebb ha félszázados és csakis mint új és a szemünk előtt alakuló népművészet termékét vehetjük számba. E svájci házak oromdiszeivel vagy hat helyen is foglalkozik s „összefüggések és eltérések morfológiai vonásai“-ról beszél, majd pedig a „hagyományozott alaknak számlálhatatlan változatra való bomlását“, „a hagyományos képzésben megmutatkozó szabadságot, újraképzést“ látja feltűnni, mindjárt utalván is az oromzatos szegedi házakra, holott a forrás inkább a lombfűrész albumok s más ilyen kiadványok felé keresendő. Majd meg nagy elméletet s egy csomó utalást kanyarít egy deszkából kivágott Ádám-Éva pár köré s — bizonyára, mint nagyjelentőségű dologra — felhívja a figyelmet az oromzat rosszul kivehető évszámára, amely azonban, ha nem 1922, akkor — hamisítás. Ellenőrizni, persze nem lehet, mert a szerzőnek a lelőhelyek megjelölése nem fontos (20. l. alsó kép). Mit lehet itt mondani? Egyszerűen: semmit! Említsem meg még, hogy a szerző szerint a csűr „az erdélyi ház egyik legjelentősebb tartozéka“. De bármilyen jelntős is, ennél az egy „félbenmaradt“ példánál több nincs is aztán belőle. Igaz, hogy mégsem egy félbenmaradt csűr, hanem egy régi, amelynek héjjazata éppen a felvétel idején javítás alatt állt. A szerzőnek fogalma nincs a kalotaszegi ház alakváltozásairól s annak indokairól, sem egyáltalán a falusi épületekről.

A székelypapok mellé is kapunk egy csomó lényegtelen elméletet, de a székelypap házról — bár egy sereg vonatkozó irodalmat említ — a szerző maga,

e saját szavai szerint is „legtökéletesebb népművészeti korpusban“, sehol egy szót nem ír. Jobb is.

A 97. lap magyarázatában azt olvassuk, hogy a kopjafák „legjelesebb formáit a Székelyföld és Kalotaszeg őrizte meg“. És a szerzőnek igaza is van abban, hogy nem lehet tőle olyant kívánni, amiről nem tud. Pedig volna még itt néhány „jeles forma“ Erdélyben is, Szilágyban is.

A 117. lap magyarázata ezt mondja: „A kalotaszegi szűrviseletnek a tiszántúllal való közeli kapcsolata ebből a képünkben is kitűnik, szerkezeti beosztása, díszítményei rokonjellegűek.“ Minthogy még egy képet a bizonyításra nem találtunk, csak azt mondhatjuk, hogy ez a kapcsolat időben is, rokonságban is a lehető legközelebbi. Már Malonyay is megírta (I. 52. l.), mégpedig Jankó János alapján, Győrffy István is kimutatta, hogy a szűr egészen újkeletű, alig 70 éves Kalotaszegen s hogy ide Biharból hozták s azután a szűrpart is. A rokonság az apa és fiú, vagy a testvérek rokonsága; csak össze kell nézni Ortutay első kötetének 215, 220 és 223. (alsó kép) lapján lévő szűröket s tovább egyetlen szó bizonyítás sem szükséges.

Alljon itt a torockói viselettel kapcsolatos magyarázat (131. l.). „A torockói viselettel kapcsolatban — írja Ortutay — már idéztük Kriza szavait. Az erdélyi viseletről, benne a torockóiról is ír, a már ismertett viselettörténeti összefoglalások mellett Viski az Erdély c. monográfiában (132. l.). Ugyanitt sok érdekes összehasonlításra alkalmas táblát is találhatunk. A torockói viselettel párhuzamosan kell figyelmeztetnünk Vámszer Géza: Szakadát, Egy szebenmegyei magyar szórvány, Kolozsvár, 1940. c. művének viseletanyagára is, a szász és román hatás a viseletben szembeötlő, míg Torockó népe a kapott szász hatást már feloldotta.“ Tipikus Ortutay-féle szókeverék. Kriza szavai „egész Erdélyben öltözet s lakásbeli szokásaikra nézve megkülönböztetett kisdud város“ról szólnak. Viski az idézett helyen csak „a szászokéhoz hasonlóan sokoldalú“, stb. és „alapprétégeiben stájer eredetű magyar nép“ viseletéről beszél. Hogy kerül tehát éppen ide a Szakadátal kapcsolott figyelmeztetés, meg a szász hatás elmegetése? Különben, ha tudjuk is, hogy a XIII. század elején jöttek Eisenwürzelből — a már meglévő magyar telepre — német bányászok, mit számít az annyi idő óta és azután, hogy a bányászat megszűnéséig századokon át áramlott e tizenegy családra a magyar és székely? Honnan, mikor, kinek a közvetítésével és milyen mértékben kapott hát Torockó szász hatást?

De itt már az Ortutay Gyula tudományos módszerét szemlélhetjük. Nem árt, ha néhány példát ebből is kiragadunk. A 115. lapon látható „jegyespár“ képmagyarázata így kezdődik: „Az itt következő képekből is kiderülhet, hogy a különböző magyar etnikai csoportok viseletformái közül a legszebb, leggazdagabb a kalotaszegi viselet“. Ennyit e képek nélkül is tud ma már mindenki; ez tehát a szerző szóhasználatával mondván, közhely. A további, több mint oldalas szövegben azonban mit sem kapunk arról, hogy miben is áll hát ez a kiválóság. Egy csomó általánosság, különböző irodalmi utalások: ez minden. Csak megjegyzem, hogy ezek a jegyes- vagy mátkapárok rendszeren a mátkaság jelzője, a jegyendő nélkül láthatók itt. De ha így érdekesebb...

Az egész székely viseletről ennyit tudunk meg: „A székely, sokkalta egyszerűbb formanyelvű viselettörténetéhez érdemes áttekinteni...“ — és következik két és fél sor hivatkozás (a 134. alatt); „Mint közölt képeinkből is kitetszhetett, a Székelyföldnek egyik legnevesebb viseleti területe az udvarhelymegyei Kecetkiszfalud“ (a 140. alatt). Kétségbeejtő.

Igen tipikus képmagyarázat a 278—79. lapra vonatkozó: „Székely báb-üstőformák. Az első kötetünk jegyzetanyagához s az ott mondottakhoz alig

kínálkozik kiegészítés, a stílus azonossága annyira szembeszökő. Itt idézzük dr. Kemény György: Mézeskalácsok, Magyar Népművészet, IV. Bpest, 1925. c. gyűjteményét, összevetésül, éppen, mert egyetlen erdélyi adatot sem közöl. A nemzetközi anyagból összesen egyetlen tanulmányra hívjuk fel itt a figyelmet, hogy az eltéréseket, hasonlóságokat láthassuk: Rajko Ložar-Boris Orel: „Mali kruhek“ in drugi podobnjaki na Slovenkem Ljubjana, 1937.“ — Vessük ide először a hivatkozott „jegyzetanyagot“ (I. köt. 386.): „A főlső képen az egyik tárlóban a mézesbábosok fafaragó szerszámaait, vésőit is láthatjuk. Maguk a matricák, minták pedig jellemzően mutathatják a különböző stílus-hatásokat.“ (362.), „A mézeskalácsoknak szinte majd minden „témáját“ meg-
lelhetoi itt.“ (363.), „A mézeskalácsok újabb stílusa, ma már inkább csak ezzel a fajtájával találkozhattunk.“ Itt tehát most már mindent tudunk, amit a mézeskalácsról népművészeti vonatkozásban tudni csak lehet. S ezt nevezik tudományos munkának! Részünkről azonban — a hibáknál már elmondottak mellett — mégis kínálkozna egy kis megjegyzés. Székelyföldön bábsütéssel csak városon foglalkoznak s ennek a néphez nincs több köze, mint hogy az árút neki adják el a vásárokon, meg talán az, hogy a pogácsát a sütők igyekeznek „népies“ kiadásban sütni. S ez régen is így volt. Annál inkább, hogy akkor ez céhbeli mesterség volt.

Általában ilyen minden szerzői „magyarázat“ szövegének sémája: alig valamit, vagy éppen semmit sem tudunk meg az illető kép tárgyáról. De olykor féloldalas elmélkedéseket, hivatkozásokat kell lenyelniünk. Legfontosabb, hogy kitűnjék: mi rengeteg irodalmat és adatot ismer a szerző Európa minden érdekelt népének anyagából. Mert ez a tudás teteje. Hogy közben még a magyar munkáknak is csak hiányos vagy felületes ismerete látszik meg, az nem számít. Hogy a sok hivatkozás és utalás arra vezetheti az avatatlant, hogy az egész magyar népművészet „humbug“, mert minden megvan ugyan-
így, de olykor még jobban a közelebbi és távolabbi népeknél, az sem játszik szerepet. De idézzek példákat.

„24. Kalotaszegi ajtódíszítések. A házoromnak, kisajtóknak efféle díszítései ugyancsak közönségesek, nemcsak Magyarországon, hanem Keleteurópában s másutt is. Csak mint mulatságos párhuzamos helyet említjük fel a kakasos díszítéshez, mint vele szerkezetileg rokont, egy litván házoromdíszit: P. Galauné: L'art lithuanien, Malmö, 1934:33 l. Természetesen ilyesfajta díszítmény szerkesztésmódja is művészeti közhely különböző műveltségekben, különböző korokban egyaránt, csak a fogalmazás „modernsége“ a változó. V. ö. még ehez K. Hahm i. m. 47. l.“ A párhuzam valóban mulatságos, mert a képen nem kakas, hanem csillagot tartó galambpár látható; mulatságos dolog szerkesztésmódról beszélni egy deszkából kifűrészelt díszítmény esetében; mulatságos különböző korokról beszélni akkor, amikor tudnunk kell, hogy az effajta deszkakivágások csak azóta vannak, amióta van gátterren. fűrésszel vágott deszka és a fűrésszkivágást lehetővé tevő könnyű kézfűrészs, s tehát „a fogalmazás változó modernsége“ a szerzőnek szellemi bakugrása. Mulatságos még különböző műveltségekről is beszélni, ha meggondoljuk, hogy aki deszkával és fűrésszel dolgozik s nem kuka, nemcsak Keleteurópában, de „másutt“ — mondjuk: Ausztráliában — is rájön a két tényező révén adódható lehetőségekre. De egyáltalán nem mulatságos ilyen nagyképű „magyarázatok“-kal szétgennyjesíteni a népművészet iránti szeretetet. Inkább lemondunk annak megtudásáról, hogy a szerző milyen „széles távlatok“-ban tudja látni a kérdést.

Más: „77. Erdélyi faragott díszű ivócsanakok. Az előbbi táblákon is s az itt közöltön is kitűnik ezeknek az egyfából faragott ivócsanakoknak szép-

sége, formai harmóniája. Magyarországi rokonaikat láthatni előző kötetünk képei közt, az európai párhuzamra, az északi, a szláv, etc. anyagra ugyanannak a kötetnek a jegyzeteiben mutattunk rá. Most itt csak D. Comşa: Album de crestături in Lemn c. id. művének XXXVII—XXXVIII. tábláin megjelölhető párhuzamos helyekre, valamint Oprescu: Peasant art... i. m. 27. p. és Oprescu L'art du paysan roumain... XX. táblájára (erdélyi anyag a kolozsvári múzeumból!) mutattunk rá. Ide vonatkozik Bátlynak az első kötetünkben már idézett gyűjteménye. Más: „249. Erdélyi festékes. A székelly festékesekhez összevetéskép l. Jänecke i. m. IV. tábláját, Oprescu: Arta țărănească... XXXI. s kk. táblákat, valamint az ő francia i. m. XLVII. s kk. tábláit s angol id. művének 113., 126., 142. pp.“ — Ki az az avatatlan, aki mindezt ellenőrizni tudja s meggyőződhet, hogy a magyar népművészet talán mégsem humbug. És hol van itt a bevezetőben indokolásként felhozott nemzetpolitikai szempont? Bizonyára erre való tekintettel a szerző több esetben is csak úgy odaveti, hogy ezt vagy azt tőlünk vették át a nemzetiségek. De ki hiszen az ilyen bizonyítatlan és tudományos jelentőség nélküli kiszólásoknak, amikor a zavartkeltésre a hivatkozások szinte lebírhatatlan tömege áll itt?

Fárasztó és elszomorító végiggyötrődni ezeken a képmagyarázatokon. Pedig nem is minden képnek van magyarázata. Ez is jellemző: több, mint 120 esetben semmi magyarázatot nem kapunk s igen gyakran éppen azokra a képekre nem, amelyekből pedig annyit idéztünk a hibák felsorolásában.¹⁷

A hiányosságnak teljesen megmutató példája a 141. lap képe. „Magyarvistai (Kolozs vm.) fejviselet“, ennyi van a kép alatt is, a magyarázatban is. De aki elmenne Vistába, bátran mondom, ezt a fejviseletet nem találná meg. Magam sem láttam soha, bár voltam ott néhányszor. Mert ezt a fej-bekötést az asszonyok — ugyanis női fejviseletről van szó — a fejkendő alatt viselik és szabadon, mint a képen látható, nem járnak vele. De honnan találja ki ezt az olvasó, ha a szerző sem tudja?

Vannak azután esetek, ahol mindössze pár semmitmondó szó, vagy utalás van csupán „képmagyarázat“-ként adva. Ezekben igen érdekes „tudósi“ ismertetéseket is találunk. Pld.: „29. Kalotaszegi kapuzábé faragott díszei és Szovátai (Maros-Torda vm.) faragott kapu. A kalotaszegi kapuzábé faragás-technikája kellő élességgel mutatkozik meg ezen a kiemelt részleten.“ Vagy: „33. Székely kiskaputípusok. Ezeken a vázlatos rajzokon is jól kirajzolódnak az újabb faragások motívumai a régibb csillagmotívumok mellett.“ Vagy: „48. Torockói szobabelső. A hímzés, szövés valóságos műremekei vannak az ágyon, egy-egy ilyen vetett ágy ékesítésében a módosság, a családi igényesség is megmutatkozik.“ Nesze semmi, fogd meg jól — a végtelenségig. Ilyen magyarázatok legfeljebb a kép alatt állhatnának.

Megint és megint ismételjük: nincs tér e „mű“ minden hibájának kimerítésére. Még csak két dolog álljon itt: Egyik az, hogy a szerző néhol nem tudja mit kezdjen tárgyával és olyankor elég bizonytalan meghatározásokat tesz. Így a „derzsii“ festett láda festési stílusa csak „vallana“ újabb fogalmazásra, holott tisztán látható, hogy új stílusú munka. Szerinte — de természetesen a Bátly Zsigmond szájával — az írás utáni varrás csak „néha“ kap írásos nevezetet is. Máskor meg biztosan állít, de mellé fog. Ilyen a „cseréptartó“ elnevezés; aztán légelyhordófa helyett „kantahordó fa“ nevezettel találkozunk; Kalotaszegen „fatornyú, rendszerint zömök erődtemplomok“ vannak (lásd Magyargyerőmonostort pld.) ; stb. stb.

¹⁷ Ilyenek pld.: a 30. (alsó kép), 35. (felső kép), 74. (felső kép), 84., 96., 130., 133., 147., 203—204., 258., 259. (itt még a képaláírás sem egyezik!), 265., 280. stb.

A másik dolog az Ortutay „tudományos“ nyelve; ezzel külön kellene foglalkozni. Csak éppen megmlítem, hogy ő tud a „stilizálás techniká“-járól, a szerkezet „beosztásá“-ról (szűrni!), a botfaragás „közhelyei“-ről s más csodabogarakról. A fő azonban az, hogy kitűnik: Ortutay rengeteget idéz, tehát nagy tudós; eredetieket mond, tehát teljesen új megvilágításba helyezte a magyar népművészetet.

6.

Ha mármost elolvassuk a bevezető tanulmányt, első érzésünk az, hogy két különböző ember dolgozott e könyven s talán e szöveg nem is egyszerre készült a többi résszel. Ez, persze csak szubjektív érzésünk s nem mi tehetünk róla. A szöveg általában elfogadható írás, bár ehhez is lehetnének valamelyes megjegyzéseink. Ha Ortutay ezt, a technikai csoportok ismertetésének kihagyásával, egy folyóiratban külön adja ki, sokkal többet használt volna önmagának is, a népművészet irodalmának is, mint így, megterhelve képanyaggal, ahhoz való magyarázatokkal és tudományoskodó bibliográfiai utalásokkal. Úgy még hittük volna, hogy mint szellemi néprajzos, érti a dolgát; így azonban az elmélet és annak tökéletes hozzánemértéssel való alkalmazása egymás mellett a lehető legsíralmasabb módon „árulkodik“ tudásának igazi lényegéről.

Igaz viszont, hogy e tanulmány olyan általánosságokat tartalmaz, amelyek vizsjából ma már minden népművészetvizsgálóban élnek, csak legfeljebb nem fogalmazták meg ilyen „átfogó formában“. A képanyag és magyarázatok alapján még azt is leszűrhetjük, hogy ha azoknak összeállítását a szerző maga végezte, akkor viszont a tanulmányban lefektetett eredményeket nem a magyar nép művészetéből tanulta meg, hanem csupán olvasmányáiból szerezte. Erre néhány utalása rá is világít s így azt is megtudjuk, hogy a külföldi irodalom kész tanulságát alkalmazta itthon. Ebből érthető meg azután, hogy miért mozog e tanulmány lehetőleg olyan általánosságok között, melyeket bármely népművészetre ráhúzhatunk és hogy miért bizonytalan mindjárt, ha olyan területre kell lépnie, amire külföldön nincs példa itthon pedig nincs még feldolgozás.

Azt is megjegyezhetjük, hogy ez a szöveg nem ilyen munkához való bevezetőnek. Ortutay azt mondja, hogy nemesak a szűkebb szaktudományi érdeklődésre, hanem igényesebb közönségünkre is tekintettel kellett lennie s éppen ezért munkáját el kellett választania a kizárólag szaktudományi művektől (ezért hivatkoztam magam mindig az avatatlan olvasó szempontjára!), mégis mind a bevezetőben, mind a képmagyarázatokban egy csomó elmélettel, különböző eddigi megállapítások ellen való vitázással, untató és teljesen lényegtelen irodalmi hivatkozásokkal találkozunk. Ezt, ha szívügye vagy egyéni ambíciója volt neki, külön és jobban is feldolgozhatta volna. Úgy senki sem mondhatta volna azt, ami most, sajnos, megállapítható, hogy Ortutay még azt az érdeklődést is lerontja a népművészet iránt, ami eddig élt közönségünkben. Ebből a munkából magyar öntudatot egészen bizonyosan nem fog meríteni senki. Nem beszélve arról, hogy a szellemiek mellett a tárgyi tévedéseknek is egész halmazát fogja beidegezni a közfelfogásba.

7.

Még néhány általános jellegű dologról is essék szó.

Nem elvünk azt bírálni egy munkában, ami nincs benne, de némely fogyatkozásokra itt mégis rá kell mutatni. Erdély népművészetének bemu-

tatásában Ortutay is csak a régi s már eleséptelt Kalotaszeg—Székelyföld—Torockó kliséit ismeri, amely szerinte „élesen kirajzolt valósággal önérvényű képe” az erdélyi magyarság népművészetének. „Kár is lett volna tehát — mondja ő — ezt az éles képet elhomályosítani, mikor a népművészeti alkotások közlése során amugy is törekedtünk a tájegységek sajátos vonásainak kiemelésére.” Ez megint olyan burkolása a tudatlanságnak, amit csak az hisz el, aki nem ismerős a helyzettel, vagy szentül bízik a többszörösen kitüntetett szerző tudosságában. Itt kint a dolog másként fest s mi kénytelenek vagyunk számon kérni a Szilágyság, a szolnokdobokai szigetek, a Felsőmarosmente, a Kisküküllőmente és Aranyosszék anyagát. Azt tarjuk ugyanis, hogy ma népművészetről szóló új munka csakis ismeretlen anyag hozásával jogosult. S nincs érzékünk a szerző panaszai iránt, hogy ez sincs, az sincs még összegyűjtve. Mert sehol sincs megírva, hogy csakis a más munkája révén szabad tudósna és illetékesnek lennünk valamely munkában. Ám, ha Ortutay ezt vallja, akkor is méltán feltűnhet, hogy míg Malonyayt a saját könyve négyötödéig meríti ki, a későbbi és jobb részletmunkákból: Bátky Zsigmond, Györffy István, Viski Károly, Balogh Ilona és mások kiadványai-ból semmit sem vett fel könyvébe.

Nem különös-é, hogy Erdély, amelyet még Ortutay is a faépítészet hazájának tart, nincs képviselve egyetlen fatoronnyal, népi építésű templommal, vagy cinteremkapuval sem? Hát a szilágysági, a széki, az alsófehéri szigetek viselete? Hát a Mezőség, a Küküllőmente, az Erdővidék házai? Hát a széki, mezőségi, felsőmarosmenti, balavásári, a nagykendi, stb. varrottasok? Egyáltalán nem homályosítottak volna semmit az erdélyi magyar népművészet „élesen kirajzolt” képén. De talán még emelték volna. És bizonyára így lehet számtalan hiányolást tenni az első kötetnél is, amelynek összeállításakor meg a Malonyay III. és V. (legjobb) kötetét úgyszólván teljesen egészében „kirostálta”. Azt különben az erdélyi kötetekkel kapcsolatosan is megjegyezhetjük, hogy Ortutay éppen a jobb anyagot hagyta ki (a „válogatás” tehát kontrasztelekiós alapon történt); csak éppen megemlítjük, hogy nincs egy színes kép a székely, a hétfalusi csángó viseletről, a torockóiról is csak egy amely egymagában elégtelen. S így folytathatnók ezt is lapokon által.

Szóljunk a szerző sajátgyűjtésű anyagáról. „Mindent fényképben” — ez a felfogás itt teljes egészében érvényesül; nincs egy magyarázó képe, egy részletrajza. Viszont a fényképek jó nagy része hivatásos, de néprajzilag képzetlen fényképészek felvételei. Ezért sok az idegenforgalmi propaganda-kép, a hatásos „foto”, amelyekről azonban a népművészetet kereső csak általánosságokat tudhat meg, de nem a lényegeset.

Különben ezek a képek illusztrálják legstílszerűbben a „mű”-vet, mert Ortutay egyáltalában nem tudta megmutatni, hogy mi is hát valójában az, ami a magyar népművészetben lényeges és ami megkülönbözteti másoktól. Nincs semmiféle tartalmi jellemzése a magyar népművészetről. De nem is lehet, mert nem ismeri igazán a magyar lélek irracionális valóságait. Különben nála is a népművészet csupán kiviteli technikák kérdése.

De nem lehet azért sem, mert egyáltalában nem érzik, hogy igazán és komolyan venné feladatát. Hiányzik a munkás tiszta szeretete a munka iránt. Vessük csak össze az Ortutay bevezetőjét a Malonyay Dezsőével: lehet az utóbbi „romantikus” vagy „lírai” s legyen az előbbi bármily „tárgyilagos” vagy „szigorúan tudományos”, a feladatban való hitet és a munka szeretetét mégis csak Malonyaynál tudjuk megérezni. Pedig Malonyay nem volt tudósa, csak műkedvelője, sőt: csak alkalmi műkedvelője a magyar népművészet feldolgozásának.

Az Ortutay-féle módszerek megismeréséhez is kell még néhány vonást tennünk. Bármiről szól, ha úgy érzi, hogy felelnie is kell érte, állításait vagy megállapításait igyekszik hivatkozásokkal „alátámasztani“, amiből azután olykor némi fonákságok sülnek ki. Már láttunk ilyeneket, de egyet még külön ki kell emelnünk. Ortutay gyakran hivatkozik a Palotay Gertrud munkáira, akinek azután szintén köszönetet mond a „lekötelező módon“ való segítségért. A képmagyarázatok végig olvasása után az az érzésünk, hogy Palotay aligha örvend ennek az akaratlan szereplésének; annyira más lesz némely helyen az ő szavainak értelme.

Utaltunk már arra, hogy Ortutay nem jelöli pontosan a lelőhelyeket. A kalotaszegi varrottasoknál (189—202.) meg is mondja, hogy ezt nem tartja fontosnak, mert „a külön helymegjelölés aligha fontos“ és „már csak azért sem, mert az érdeklődő minden egyes darabnak pontos helymegjelölését megtalálhatja a Malonyay kiadta első kötetben“. Nem részletezzük, hogy minden falu varrottásának is van némi sajátossága s tehát igenis fontos a helymegjelölés. Csak azt kérdezzük meg, hogy miként ellenőrizhető egy tudományos munka, ha abban nem kapunk mindenre nézve pontos tájékoztatást? Hiszen pld. a székely hímzések „írás után“ való anyagát (ez nem erratum: szerző mondja így a 216—244. alatt s a hibáknál is láttuk!) sehogy sem kaptuk meg a „Malonyay kiadta második kötetben“. Azután pedig ha nem fontos, hogy honnan valók a 96. lap kopjafái, miért fontos az, hogy honnan valók a 100. faragott eszközei? A képek közt egész sor múzeumi anyag szerepel, de legtöbbször szintén helymegjelölés nélkül, sőt mint már láttuk is, hamis megjelöléssel.¹⁸ Nem tekintve azt, hogy a népművészet ismertetésében egy múzeumi szoba már nem adhat reális képet, tehát már ezért is jelölni kell hollétét, miért fontos megjelölni egy múzeumi képet, ha hamisan jelöljük? És aztán miért fontos megjelölni az anyag helyét akkor, ha a szerző tulajdonában van, amint látható a 275. b. alatt és a képek forrásának M. F. I.-féle anyagánál?

A varrottas-lelőhelyek kérdésében nem érdektelen észrevennünk a finom maliciát, hogy Ortutay a maga hiányosságának kiegészítésére az olvasót Malonyayhoz utalja; vagyis azt, ami az ő „alap“-ját képezi és az övénel sokkal terjedelmesebb és használhatóbb munka is — segédkönyvi minőségre juttatja.

Jellemző az is, amikor Ortutay azzal érvel, hogy „különben Malonyay sem ad közelebbi helymegjelölést, csak a székely varrottas nevezetét alkalmazza ő is“. Itt meg kell jól jegyezni: Malonyay Dezső első kötete 1907-ben, tehát ezelőtt 35 évvel jelent meg. Akkori viszonyok szerint örvideni lehetett, hogy akadt ember, aki ezt is csinálja. Nem volt még kialakult módszer, nem voltak példák sem. De ma más a helyzet és ami elnézhető egy 35 éves munkánál, arra nem hivatkozhatik mentségképpen egy mai szakember! És méginkább nem, ha e mai tudós ama régi munka lényeges felhasználásával — és annak mintegy lebecsülésével — állítja elő jóval gyengébb munkáját, hol a régi hibák még újakkal is meg vannak tetézve! Malonyay, már jeleztük is, különben sem volt szakember. Ő nem is dolgozott, csak munkatársainak gyűjtését foglalta egybe. Tudjuk azt is, különösen mi Erdélyben, hogy a felüle-

¹⁸ Múzeumi anyag különösebb megjelölés nélkül: az 51. (alsó), 52. (alsó), 53. (felső), 59. (alsó), 67. (felső), 69. (felső), 76. (felső), 258., 260., és 264. lapokon. Múzeumi anyag a mostani lelőhely helyett az eredetihelyel, tehát hibásan jelölve: a 41., 48., 49a. (ez később igazolva), 49. (felső), 54. (alsó és felső), 59. (felső), 61., 62., 66. (felső), 68. (felső és alsó), 69. (alsó), 73., 75. (alsó), 76. (alsó), 85. (két alsó) és a 100. (három kép) l. Itt nem szerepelnek a Népr. Múzeumból származó képek és a Malonyayból átvett múzeumi anyag.

tesség éppen nem állott tőle távol. De bármennyire megértsük is, hogy Ortutay a pontosság tekintetében is teljesen a Malonyay-féle „alap“-ra helyezkedett, akkor sem hallgathatjuk el, hogy 1907 óta mégis csak történt valami a magyar népművészet tudományos kutatása terén s ezt büntetlenül nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Azért mégsem állítható, hogy Ortutay munkájában a már megmutatott újításokon és korszerűségeken kívül más is nem található. Ilyen például az anyagnak kötetenként való sommás „tájegységi“ csoportosítása is. Az első kötet meglepő alcíme ez: „A csonka Haza“. Úgy látszik, Ortutay itt ismét a hangoztatott nemzetpolitikai szempontnak akart kedveskedni. De egyszerűbb elme mégis csak meggondolja: A haza, ahogy ma van, így is csonka — miért kellett hát a második kötetnek külön „Erdély“ alcímet adni? E kötet címe különben is hamis, hiszen Erdély, a kisebbik haza is csonka ezidőszert, tehát az alcím itt bátran lehetne az, hogy: „A csonka haza“. De vajjon okvetlenül szükséges volt-e, hogy tudományos igényű könyvben egy teljesen politikai ízű és az anyag szempontjából teljesen érthetetlen, sőt kétes értékű meghatározást alkalmazzon a szerző? És ha már a címlapnál vagyunk, vegyük észre a másik „újítás“-t is. A „mű“ főcíme így hangzik: „Ortutay Gyula *A magyar népművészet*“. A Malonyay művéé pedig így: „*A magyar nép művészete*... Számos szakértő és művész közreműködésével írta Malonyay Dezső“. A Malonyay címe természetes, szerény és becsületos; megmondja az egyszerű valóságot hivatkozás nélkül. Az Ortutayé „modern“ és „korszerű“, azt lehet mondani: kijelentő. Így szokták ma tipografizálni a verseket a folyóiratokban. A tárgy másodrendű dolog, fő a teremtő egyén; nem a magyar nép művészete a fontos, hanem a magyar népművészet megteremtője — Ortutay Gyula. Csak az a kérdés: valóban ez a magyar népművészet és nem több semmilyen vonatkozásban, mint a mit a megteremtő „alkotás“-ában kapunk?

És talán éppen itt megemlékezhetünk az Ortutay Gyula hallatlan önértékről, mondhatni önhiúságáról is. Láttuk már, hogy kiadványát a magyar népművészet „leggazdagabb és legteljesebb“ korpuszának (!) hiszi. Másutt meg azt mondja, hogy csak a „lehetőségeinkhez képest“ adható ugyan a bemutatás, de „még így is joggal mondhatjuk, hogy a magyar népviseletnek egyik leggazdagabb katalógusát, áttekintését kapja az érdeklődő“ (I. 159. képmagy.). Ilyen szerénységgel vajjon mit mondhatott volna joggal például Malonyay Dezső? Ortutay az, kinek feladata „az egész magyar népművészetnek áttekintése, átvilágítása“. És ő bocsátja „a nemzet színe elé“ népi műveltségünknek „egyik legszebb és legszínesebb tartományát“ azért, hogy öntudatosodjunk. Itt tehát megtudhatjuk, hogy ezt eddig még senki sem tette: Ortutay az első. Így lehet egyszerűen meg nem történtté tenni, hogy a megítélt Malonyay már harmincöt évvel ezelőtt leírta: „...és be kell vinni minden művészi magyar holmit a magyar nemzet közismeretébe és oda kell adni valamennyit a művészeteknek, még idejekorán, hogy vegyék hasznát“. Vagy sohasem olvasta ezt Ortutay? S míg céljai és „mű“-ve ily nagyjelentőségűek, az egészben mindössze csak „egy-két jelentéktelen“ hibáról lehet szó; s tehát: a második kiadásra való jogos igényt is be lehet jelenteni. Milyen kevésre becsülheti Ortutay Gyula mind a magyar népművészetet, mind a magyar néprajz művelőit, „igényesebb közönségünk“-et, mind pedig azokat, akiktől már kapott és akiktől még reméli az újabb kitüntetések.

Végül a könyv kiállításáról is valamit. Szöttesmintájú nyersvászon kötésben, finom papíron, igényes megjelenésben adták ki e köteteket. Mégis, bár a nyomtatási technika is fejlődött valamit 1907 óta, ez a kiadvány nyom-

dai szempontból is alatta marad Malonyay művének. Ott a szöveg közé nyomott fototypiák általában talán nem olyan jók, mint e mostani, simított krétapapírra nyomott képek, de a színes táblák lényegesen jobbak, finomabbak. Azt pedig külön ki kell emelnünk, hogy a varrottasok ábráinak legnagyobb része teljesen rossz nyomású; sem a szakember, sem az avatatlan előtt nem lehet semmi értékük. Az olyan kicsiséget, hogy nagyszámú esetben hiányzik a lapszámozás, már fel sem vehetjük. A Franklin-Társulat, sajnos, nem remekelt ezúttal. Holott, ha nézzük, hogy kliséanyagának több mint háromnegyed része megvolt, nagyon is drágának találjuk a kiadványát.

8.

Talán fölösleges is összefoglalni már az elmondottakat. Így is jól meglátszik, hogy a „nagy feltárás“, az „átvilágítás“, a „nemzet színe“ előtt való bemutatás nem sikerült. Mégcsak „nagyobb foltok“-ban és „vonalak“-ban sem; legkevésbé „a nagyobb összefüggések“-ben. Ez a munka értéktelen kompiláció s nem több. Ezzel a kíméletlen megállapítással tartozunk mind a magyar nép művészetének, mind a magyar néprajzi tudomány becsületének. De tartozunk a közönségnek is, mert az ő pénze és tudásának helyessége bánja, hogy kritika nélkül tukmálhatnak rá mindent. Ortutay azt mondja, hogy munkája keresztmetszet. Valóban: keresztmetszet. De nem a magyar népművészetről...

A Malonyay Dezső műve elfogyott és feltétlenül szükség volt olyan munkára, amelyhez a mai érdeklődő is hozzájuthat. De miért kellett éppen ezzel a munkával kompromittálni a magyar népművészet irodalmát? Miért nem lehetett újra kiadni Malonyat, ha már jobb eshetőség nem került? Hiszen, úgy tudjuk, erre nézve két ízben is feküdt már pontos terv a Franklin asztalán s e terveket a magyar néprajztudomány olyan alakjai adták be, mint Bátky Zsigmond, Györffy István és Viski Károly.

Ortutay egyrészt nemzetpolitikai, másrészt nemzetnevelői okokkal próbálja igazolni munkájának kiadását. De amikor azt mondja, hogy „népünk a művészkedések világában sem szegényebb más nemzeteknél“, így folytatja: „E tétel tudatosítása volt minden bizonnyal egyik legfőbb célom“. Tehát csak „minden bizonnyal“ volt ez cél és csak „egyik“ a többi „legfőbb“ közül. A másik vagy a többi és egészen biztos cél tehát egyéb lehetett. S mi nyíltan ki is mondjuk; azok gyökerénél egyéni ambíciók keresendők.

Arra már rámutattunk, hogy nemzetnevelői szempontból Ortutay munkája egyenesen károsnak mondható. De káros azért is, mert legalább tíz-húsz évre elrontotta minden komolyabb összefogó népművészeti munka kiadási esélyét. Káros, sőt bűnös abban, hogy a képdúcok megrontásával most már Malonyayból sem lehet egy teljes, hibátlan kiadást sajtó alá rendezni. Ami pedig Ortutay reményét illeti, mi egyenesen hisszük, hogy ez a munka még egy kiadást sohasem fog megérni. Sőt: már most eleve tiltakozunk minden erre irányuló próbálkozás ellen.

